Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

AD FORTIDS VEJE

HISTORISK FOLKELIG LÆSNING

REDIGERET AF

HAL KOCH

DET DANSKE FORLAG
KØBENHAVN

Hefte 4 Juni 1944 2. Aargan

KÆRNETAARNET

i den nordiske Fæstningsborg, dets Oprindelse, Udvikling — og Degradation.

Af *Svend Bay-Schmith.*

Kærnetaarnet, det store — ofte firkantede — Kæmpetaarn, findes endnu paa mange af vore Borge og Slotte. Dets Karakter af kompakt Kraft og dominerende Rejsning forlener hele Borgen med et Præg af Styrke og Ælde, selv hvor Kærnetaarnet nu kun er en Ruin. Hvem glemmer igen »Manteltaarnet« paa Hammershus, Kärnan i Helsingborg eller Hovedtaarnet paa Koldinghus?

Kærnetaarnets Udviklingshistorie er interessant, fordi det er fra dette Taarn, selve den befæstede Borg, »Ridderborgen«, udviklede sig, Taarnet er den oprindelige Form for Fæstningsborg. Senere folder Borgen sig ud til et storstilet, flerfløjet Fæstningsanlæg, og glemmende sit eget faderlige Ophav kasserer den Taarnet eller forskyder det til inferiør Anvendelse som almindeligt Forsvarstaarn i Ringmur og Portaabning, ja — saa dybt synker det tilsidst, at denne Middelalderens værdifuldeste Fæstning bliver til rent og skært Pyntetaarn paa en senere Tids Slotte.

Kærnetaarnets Historie er i Virkeligheden selve Fæstnings- og Ridderborgens Historie.

Mennesket er et krigerisk Dyr. Det har altid fundet Glæde i Jagten og Kampen, og højst har staaet Kampen

Mand og Mand imellem. For at tilføje Modstanderen den størst mulige Skade med mindst mulig Risiko har Mennesket hurtigt lært at drage Fordel af et Træ, en Klippe eller en Grav. Derfra og til selv at rejse Klippen i Form af opstablede Sten eller selv at grave Graven, med den opgravede Jord som Vold bag Graven, er ingen lang Vej, og sikkert vilde vi her i Landet kunde fremvise utallige Spor af saadanne ældgamle, primitive Fæstningsanlæg, saafremt vor Jord ikke var blevet underkastet en saa rationel Opdyrkning gennem Aarhundreder. I mange andre Lande i Europa, Asien og Amerika kendes disse Forsvarsanlæg, og vi er derfor i Stand til at studere dem den Dag i Dag.

De er selvfølgelig forskellige i deres Konstruktion, alt eftersom de er bygget i Klippeland, i Moseegne eller ved Havet. Fælles for dem alle har været, at Anlæget laa højere end Omgivelserne, og det omgaves af en kunstig Vold. I stenrige Egne kunde Volden være af Sten af forskellig Størrelse, omhyggeligt opstablet. Saafremt det var muligt at grave i Jorden, finder vi ofte en Grav foran Volden, med den opgravede Jord anvendt til Voldens Forbedring, medens skovrige Egne, hvortil Danmark jo hørte, foretrak et Træpalisadeværk.

Selv om vi som sagt ikke kan fremvise disse Fæstningsanlæg herhjemme, har vi dog et slaaende Bevis paa vore Forfædres Dygtighed paa dette Omraade. I England er nemlig bevaret et saadant Anlæg, rejst af de danske Vikinger i Aaret 921. Stedet ligger ved Floden Ouse, nær Bedford, og hedder endnu »The Danish Burgh«. Anlægget ser saaledes ud (Fig. 1):

Det ligner andre, tilsvarende Anlæg med Vold og Grav og Palisadeværk, kun paa eet Punkt skiller Anlægget sig

ud fra alle andre. Nede i det ene Hjørne, hvor Indgangen har været, er rejst en Jordhøj, der sikkert har været beskyttet med Palisader, som Vold. Indgangen er altid det mest saarbare Sted, og de gamle Vikinger synes at være de første, der fandt paa at skabe særlig Beskyttelse her. Denne lille Jordhøj er faktisk Kærnetaarnets Forløber — og det lader til at være vore Forfædre, der har Æren af dette første Skridt videre frem paa Forsvarsteknikkens komplicerede Vej.

Fig. 1. Den danske Vikingeborg paa Gannock's Castle ved Tempsford.

Ogsaa fra Tyskland kender vi disse Fæstningsanlæg, som ofte har været Høvdinge- og Familieborge. En af dem, Pipinsburg ved Siewern, er for nylig blevet udgravet. Af Planen Fig. 2 kan ses, at Bygherren fra ca. Aar 800 endnu ikke har kendt de danske Vikingers senere Finesse ved Indgangene, hvoraf der

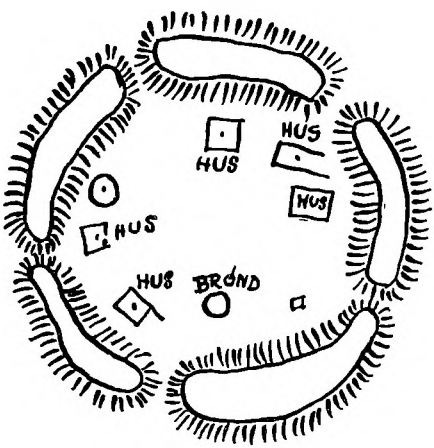

Fig. 2. Plan af Pipinsburg ved Siewern.

tilmed er hele fem! — Selv om vi ikke har fundet disse Borganlæg her i Landet, har vi dog haft andre, dermed beslægtede Anlæg, nemlig Tilflugtsborgen Borremose ved Aars, hvor Omegnens Befolkning kunde søge Tilflugt med Kvæg og Ejendele, naar Fjenden truede, og det mærkelige Anlæg, Trelleborg, ved Slagelse, der stammer fra Tiden omkring Aar 1000, men hvis Formaal vi endnu ikke kender.

Omkring Aar 1050 sker der en hel Revolution i Fæstningsbyggeriet herhjemme. Vi lærer at bygge murede Huse. Hidtil har alle Bygninger været af Træ eller — i træløse Egne — af løst opsatte Sten, i begge Fald Materialer, der absolut ikke var særlig brugbare i Forsvarsøjemed. Nu lærer vi at anvende Kalk som Bindemiddel mellem Stenene, og dermed aabnes Døren til uanede Muligheder. Denne nye Opfindelse, der skulde fortrænge det gamle, nordiske Tømmerhaandværk, kom fra Italien, og Dr. phil. Aage Roussell paapeger derfor ganske morsomt, at Tømmerfagets Gloser i det danske Sprog er gammelnordiske, medens Murerteknikkens Fagord er af latinsk Oprindelse.

Vi havde herhjemme i høj Grad Brug for denne Forbedring i Fæstningsanlægene. Ganske vist kendte vi endnu ikke til nogen borgbyggende, selvstændig Adelstand — Feudalvæsenet, som var ved at udvikle sig i andre Lande, kunde ikke vokse frem hos os, saalænge Konge og Kirke broderligt delte Magt og Rigdom. Men den danske Kongemagt og Kirken maatte beskytte Landet mod Vendernes Angreb ved faste Fæstninger, og det murede Hus udnyttedes derfor til at forbedre de allerede eksisterende Konge- og Bispeborge. Der byggedes Fæstningstaarne — de første Kærnetaarne havde holdt sit Indtog i Danmark.

Ideen med disse Fæstningstaarne har vi sikkert faaet bl. a. fra de romerske Grænsefæstninger, men Romerne har hentet Kendskabet til dem fra Orienten, der er deres klassiske Hjemland. Ogsaa de store Korstog, der fra 1096 i næsten 200 Aar bragte Blomsten af Europas Ridderskab i intim Forbindelse med Orientens Arkitektur, har anvist Frankrigs Feudal-Adel denne nye Maade at befæste deres egne Borge paa. Som Bevis paa Fæstningstaarnets ældgamle Hjemsted paapeger Prof. August Haahr, at Ordet »Borg« i en ægyptisk Hieroglyf fra den ældste Skrift betegnes ved en Rektangel, som i det underste Hjørne har en lille Firkant, og de fra det andet Dynasti (3200 Aar f. Kr.) stammende Kongeborge har, ved vi, netop været Fæstningstaarne.

Her lærte altsaa Romerne at bygge deres Grænsefæstningstaarn, og her lærte ogsaa den franske Feudal-Ridder at gøre sin Borg uindtagelig. Man kan nøje følge, hvorledes Orientens Taarn udnyttes, udvikles og ændres paa dets Vej gennem Italien og Tyskland, medens det samme Taarn tillempes efter franske Feudal-Idealer og med de normanniske Baroner naar over til England. Begge Taarnformer, det tyske »Bergfried« og det engelske »keep« løber sammen hos os, vi lærer begge Taarnformer at kende — de kæmper om Eneherredømmet i vort Land. Man kan formelig se, hvorledes Kampen svinger, hvorledes vi herhjemme holder snart paa den ene, snart paa den anden Borgform — indtil Kampen tilsidst faar et ganske uventet Udfald.

De romerske Fæstninger var oprindelig ikke baseret paa Fæstningstaarn. De var Kasteller, altsaa store, aabne Pladser med mange Bygninger til Troppernes Ophold og For-

plejning. Uden om Pladsen løb en Forsvarsmur med (ofte dobbelte) Volde og Grave, og paa hver Side af Indgangen, eller Indgangene, gennem Muren stod smaa, firkantede Vagttaarne. Et af de største, endnu bevarede, er Kastellet ved Saalburg i Tyskland, der omspænder 225 × 150 m. Enhver, der har besøgt dette, nu helt restaurerede og genopbyggede, romerske Kastel, vil huske den saa paafaldende Mangel paa Taarne, thi Porttaarnene er saa smaa, de rager ikke meget op over Fæstningsmurens Takker, at de slet ikke virker som Taarne. Det er denne Fæstningstype, det taarnløse Kastel, som Karl den Store anvender paa sine sejrrige Togter ind i Sachsernes Land og helt op til — og over — Elben. Disse »Kongsgaarde« har næppe kunnet lære Nordtyskland og Norden noget nyt af principiel Interesse, dertil lignede de for meget de Fæstningsborge, der allerede eksisterede.

Først da Romerne begyndte at anvende Fæstningstaarnet som et Led i deres Befæstninger, naar dette nye, revolutionerende Moment op til Norden. Romerne saa nemlig godt Værdien af Fæstningstaarnet, men med den vidtgaaende og specialiserede Udvikling, deres Fæstningsanlæg havde naaet til i de store Kasteller med deres Kaserner, Hestestalde, Køkkener og deres rummelige palatium, var det utænkeligt at finde Anvendelse for Fæstningstaarnet i dets oprindelige, orientalske Form. Der vilde jo langtfra være Plads i et saadant Taarn, der faktisk skulde være hele Kastellet, rejst paa Højkant. Men Romerne fandt en anden, maaske noget sekundær Anvendelse for Taarnet. I de Lande, de underlagde sig, var der mange Hær- og Handelsveje, mange vigtige Steder, der skulde beskyttes, og hvor Befolkningen skulde holdes i Ave. Paa alle disse Punkter rejste Romerne det store, fritstaaende

Fæstningstaarn, som Regel med en Mur eller Vold omkring, med Indgangen højt oppe paa Taarnet og med Beboelse i Taarnet for en mindre Trop. Disse Taarne blev altsaa en Slags Smaafilialer af Kastellerne, der ikke laa længere borte, end at de til Stadighed kunde virke som det centrale Midtpunkt for Omegnens Fæstningstaarne.

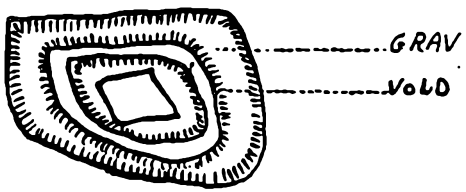

Fig. 3. Plan af en senromersk »burgus« ved Stielings.

Efterhaanden som dette Fæstningssystem udvikledes, blev Tyskland helt op til vore Grænser forsynet med disse Taarne, »burgi«. De fleste er selvfølgelig nu forsvundet, men endnu findes der nogle faa tilbage, bl. a. ved Bad Nauheim, hvor man har bygget det helt op igen, og i Stielings ved Kempten, hvis Grundplan udviser et typisk »burgus«: Fig. 3.

Da disse Fæstningstaarne har givet Impulser til de murede Fæstningstaarne i Danmark, er det interessant, at vi ogsaa nu ved, hvorledes de saa ud indvendig, da de første Gang mødtes af Nordboens undrende Blikke. Murene var meget tykke, og Indgangen sad som sagt saa højt oppe, at Stigen maatte fires ned, hver Gang nogen ønskede Adgang. Kun sparsomt trængte Lyset ind i de fugtige, fængselsagtige Rum, hvori Mandskabet skulde opholde sig; og Bekvemmeligheder, som man dengang ellers havde væn-

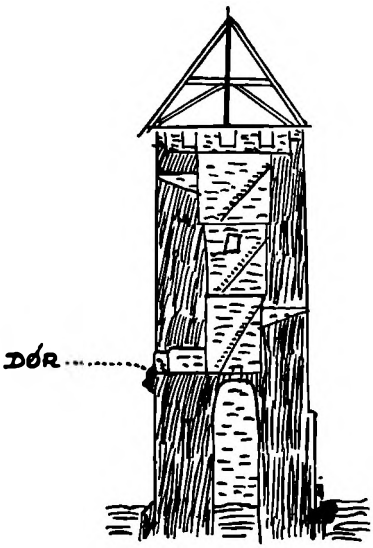

Fig. 4. Gennemsnit af en »burgus«.

net sig til, var udelukket. Et Gennemsnit af en burgus ser saaledes ud: Fig. 4 .

Det ses tydeligt, at Romerne absolut ikke udnyttede Orientens Beboelsestaarn efter dets oprindelige Mening, de havde ikke Lyst til at bo i disse Taarne længere end højst nødvendigt, naar Kastellets lyse, rummelige palatium kunde give dem al den Komfort og selskabelige Hygge, de var vant til i Fredstider.

To Fæstningsformer naar altsaa syd fra op til Nordtyskland og Norden, det romerske, taarnløse Kastel, der i mangt og meget blot er en videre udviklet Form for de allerede eksisterende, nordiske Fæstninger — og saa det fritstaaende Taarn, der er en hel lille Fæstning for sig.

Men Nordboens undrende Blikke skulde ogsaa mødes, vest fra, af Fæstningstaarnet — og det af en helt anden Type. Det orientalske Beboelsestaarn havde nemlig paa sin Vandring til Frankrig og over Normandiet til England udviklet sig i en helt anden Retning, faaet en helt anden Form, der gjorde det umuligt for Nordboen at ane, at Romernes »burgus«, Tyskernes »Barfried« og Englændernes »keep« var Brødre, var alle Børn af Orientens Fæstningstaarn.

I Frankrig, hvor Feudalvæsenet udviklede sig paa

Kongemagtens Bekostning, har Ridderne Brug for befæstede Borge, og de Impulser, de faar gennem det romerske burgus og det paa Korstogene besøgte Orienten, lærer dem Fordelen ved denne nye Form for Fæstning. Allerede under Merovingerne rejser de første Taarnborge sig i Franken og Normandiet. Paa en opkastet Jordhøj knejser Taarnet, omgivet af Volde og Grave og med en Træ-

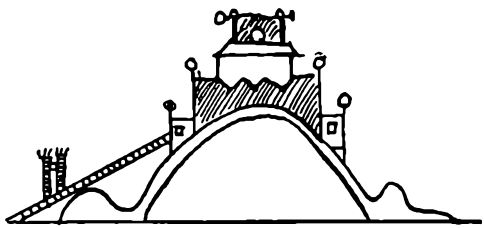

Fig. 5. Borg paa Bayeux-Tapetet.

bro over, der fører op til Taarnets Indgangsdør. Den vist nok ældste, endnu eksisterende Taarnborg i Frankrig er Langeais i Touraine, der byggedes allerede Aar 994 af Greven af Anjou. Ogsaa paa Bayeux-Tapetet, der er vævet ca. Aar 1070, finder vi en saadan Taarnborg (Fig. 5).

Snart udvikles Forsvaret med dobbelte Volde og Grave og med en befæstet Forborg med Plads til Borgens Forplejning. I selve Taarnet boer til Stadighed Borgherren med Familie, Livvagt og Tjenere, medens Borgens øvrige Besætning, der i Fredstid holder til i Forborgen, kaldes ind i Taarnet, naar Faren truer. Orientens Taarn udvikler sig altsaa her ganske efter sin oprindelige Bestemmelse, som stadig Beboelse og som virkelig Fæstning.

I denne Form forplanter Taarnet sig til England. Alle-

rede før 1066, da Vilhelm Erobreren underlagde sig Landet, havde den normanniske Indflydelse gjort sig gældende, idet Edvard Bekenderen kaldte normanniske Riddere til sit Hof og gav dem Besiddelser i England, navnlig i Egne, hvor han selv havde Vanskeligheder med Befolkningen. Denne Politik optog Vilhelm Erobreren, der skænkede store Besiddelser overalt i det nye, men besværlige Land til sine trofaste, normanniske Baroner. Hvor de rejste deres store, stærke Beboelsestaarne, faldt Befolkningen hurtigt til Føje, og saaledes gik det til, at England ligefrem blev bestrøet med disse Taarnfæstninger i alle de Egne, hvor Befolkningen gjorde Modstand. Det ældste, endnu eksisterende, normanniske Taarn er Richard's castle i Herefordshire, bygget allerede ca. 1050, medens det af mange Rejsende kendte Dover castle kun er faa Aar yngre.

I England udvikles Beboelsestaarnet, »the keep«, yderligere. Det bliver større og rummeligere, efterhaanden som Kravene vokser; baade Fordringerne om bedre og stærkere Fæstninger, jo mere Angrebsvaabnene forbedres, og Ønsket om større Komfort og Bekvemmeligheder, jo mere Civilisationen stiger. Men karakteristisk for hele denne Udvikling er, at Borgherren intet Øjeblik tænker paa at forlade sin Taarnfæstning og flytte ind i et palatium — selv i Fredstider bliver han i sit Taarn, han foretrækker stadigt at udvide og ombygge det fremfor at forlade det. Derfor finder vi Fæstningstaarnet endnu i ganske uforfalsket Form i Nutidens engelske Borge. Paa Windsor castle er Fæstningstaarnet en Del af den kongelige Bolig idag, og det kendte »White Tower«, den store, dominerende Bygning med de fire Hjørnetaarne i Londons »The Tower«, regnes for det fineste Eksempel paa et normannisk Beboesestaarn i England.

Saaledes saa det orientalske Taarn ud, der nu vestfra nærmede sig Danmarks Kyster for at kæmpe med det sydfra kommende, tysk-romerske Fæstningstaarn om Herredømmet i det lille Danmark, der omkring Aar 1100 melder sig som vordende Murermester og Bygherre af nymodens Fæstninger.

I Danmark var det, som ovenfor berørt, ikke Adelen, men Konge og Kirke, der greb Murskeen, og derfor er de første murede Fæstninger næsten udelukkende Konge- og Bispeborge. Det blev det vestfra kommende Beboelsestaarn, der først gik af med Sejren. Sprogøtaarnet, der laa netop, hvor Fyrtaarnet nu staar, var et saadant Kærnetaarn med en Ringmur om Taarnpladsens skæve Firkant paa 26 × 32 m. »Taarnborg« paa Nordsiden af Korsør Nor, rejst af Valdemar den Store, var — som det ligefrem siges i Navnet — et firkantet Tarn, 8 m i Kvadrat og med en Murtykkelse af ca. 2 m. Det stod i en snæver, firkantet Borggaard, hvor der senere byggedes nogle mindre Bygninger med Køkken og Borgerstue, og det var omgivet af en beskyttende Ringmur paa 30 × 30 m. Grundplanen saa saaledes ud: Fig. 6.

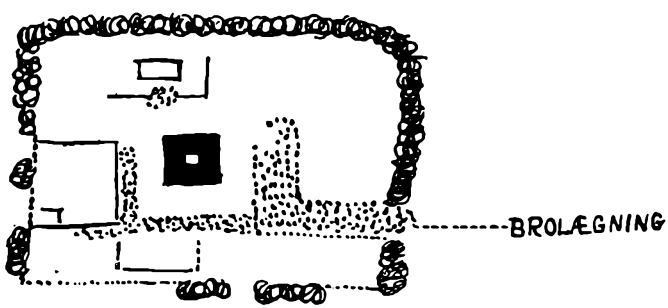

Fig. 6. Grundplan af Taarnborg, Sjælland.

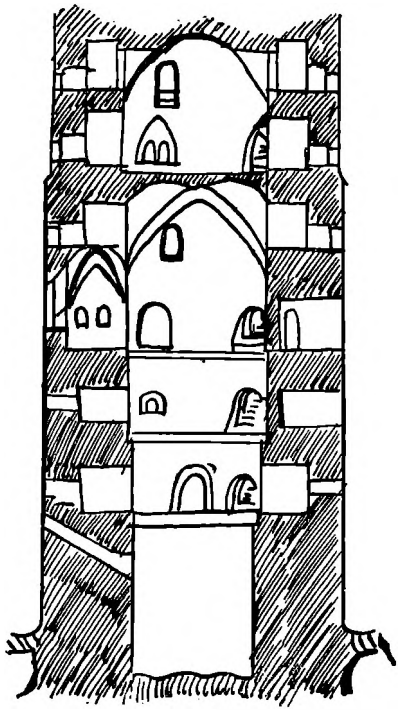

Fig. 7. Kärnan i Helsingborg. Gennemsnit mod Vest.

Som det synes at fremgaa af Gaardens Brolægning har der været en ældre Mur eller et Palisadeværk tæt omkring Taarnet. Ogsaa Manteltaarnet paa Hammershus er et saadant Kærnetaarn, der oprindelig har udgjort den egentlige Herskabsbolig. Først senere er det blevet indbygget i et større Anlæg med Kirkefløj og andre Bygninger.

I Skaane finder vi ogsaa disse Konge- og Bispeborge, og vi maa ikke glemme, at beskæftiger vi os med Middelalderens Kultur, maa vi drage Skaane med ind i det danske Omraade. Her laa Sædet for vor aandelige Magt (Lund), en af vore største Handelspladser (Falsterbo) og en af vore vigtigste Kongeborge (Helsingborg). Netop Kärnan i Helsingborg er et ypperligt Eksempel paa Danmarks oprindelige Kærnetaarne. Det er rejst omkring Aar 1200 som et fristaaende Beboelsestaarn med en Murtykkelse af 4 m, og 100 Aar senere er det blevet forhøjet og omgivet af Ringmur. Det er interessant ved et Gennemsnit af dette typiske,

danske Kærnetaarn, at sammenligne det med de tyskromerske Fæstningstaarne (Fig 7):

Indgangen ligger højt oppe, og naar vi træder ind i Taarnet, staar vi i Borgerstuen oven over det skumle Fangehul, som kun faar Lys gennem et Par smalle Muraabninger. Oven over Borgerstuen er Køkkenet og derover følger Herskabslejligheden med et lille Sidekapel og et Soveværelse med Karnap. Lejligheden oven paa igen er en senere Forlængelse af Taarnet, der kunde give Plads til Kongens Befalingsmand. Hvor er dette Kærnetaarn ganske anderledes bekvemt end det romerske »burgus«, og dog maa det have været en baade mørk, kold og blæsende Bolig efter vore Begreber. Men den Tids Krav var jo beskedne, og baade Dronning Margrethe og Kristoffer af Bayern holdt meget af at bo der. Kongen døde forresten netop paa Kärnan i 1448. Ogsaa et andet Sted i Skaane finder vi et typisk Kærnetaarn, Falsterbohus, hvis Grundplan med den delvis dobbelte Stenmur viser en Forbedring af Forsvaret. (Fig. 8.)

Men vort Lands interessanteste Kærnetaarn er dog Bastruptaarnet i Nordsjælland, nær Landevejen Farum—Slangerup. Det regnes for Landets ældste Borgruin og ligger nu udgravet og pietetsfuldt istandsat ved en af de smaa Søer, der gennemstrømmes af Mølleaaen.

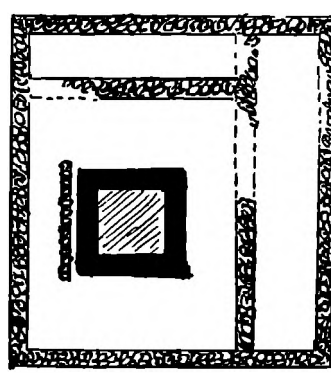

Fig. 8. Grundplanen af Falsterbohus, Skaane.

Antagelig har denne Aa i sin Tid været sejlbar helt ud til Øresund, og Borgen har derfor behersket Trafikken tværs gennem Nordsjælland til Roskilde Fjord. Taarnet, hvoraf dog kun den nederste Del er tilbage, er cirkelrundt med en Diameter af 20,5 m, og Muren er hele 6 m tyk. Om Borgens Historie ved vi kun, at den Aar 1107 ejedes af en Ebbe de Bastetorp, men det viser, at der allerede paa det Tidspunkt fandtes en Ridderstand, der byggede befæstede Borge efter udenlandsk Forbillede.

Det engelsk-normanniske Beboelsestaarn havde altsaa sejret herhjemme i første Omgang. Men der kom andre Tider, Tider med stigende Krav til en Ridders Bolig. Man begyndte at finde disse Taarnborge mørke, kolde og triste, man kunde ikke rigtig udnytte alle de Bekvemmeligheder og al den Luksus, den stigende Civilisation førte med sig, netop i Samfundets Overklasse. Naar Borgherren vendte hjem fra Jagten, forfrisket af den forjættende Foraarsblæst og allerede brunet af Majsolens kraftige Straaler, saa forstemtes han ved Synet af det skumle, mørke Kærnetaarn, hans frivillige Fængsel. Var det mon nødvendigt altid — ogsaa i Fredstider — at krybe sammen i dette Fangetaarn? Kunde man mon ikke vove, naar alt aandede Fred, at liste sig ud af Kærnetaarnet og flytte ind i et lyst og venligt Hus? Det kunde jo ligge ved Siden af Taarnet, indenfor Ringmuren, saa man ved det mindste Urovarsel kunde smutte over i det sikre Fæstningstaarn og hale Indgangsstigen op efter sig. Sydfra kom der da ogsaa Beretninger om slige Borge med mange, mindre Huse langs Ringmuren og med det stærke, truende Kærnetaarn som en beskyttende Kyllingemoder midt paa Borgpladsen. Saaledes var f. Eks. Steinsberg i Pfalz og Ortenberg i

Elsass anlagt, og de stod da endnu som uindtagelige Fæstninger. (Fig. 9).

Et dristigt Forsøg paa at slippe ud af Kærnetaarnets skumle Fængsel finder vi paa Valdemar Atterdags Gurre. Da det byggedes af en ukendt Bygherre i Slutningen af 1100-aarene, bestod det kun af et Kærnetaarn, omgivet af en firkantet Ringmur. Men da Kong Valdemar erhverver Borgen, tilmed kun som Jagtbolig, vover han Springet ud fra Kærnetaarnet. I hver af Murens fire Hjørner bygger han et mindre Hjørnetaarn, og de tre af dem indretter han, lyst og venligt, til Beboelse. Der blev ganske anderledes rummelige Forhold i disse tre Taarne end i Kærnetaarnet, der kunde tages mange flere Hensyn til Civilisationens Krav, for de skulde jo ikke bruges til Forsvar. Der kom glasserede Gulvfliser paa Gulvene, Lerpotteovne til de kolde Efteraarsjagter — og moderne Klosetter med Skakter ned til Borgsøen!

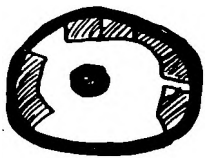

Fig. 9. Plan af Steinsberg i Pfalz.

Paa Grundplanen af »Taarnborg« (Fig. 6) saa vi ogsaa et Forsøg paa at flytte ud af Taarnet, og denne Gang er det ikke hen til et andet Taarn, men ligefrem selvstændige, smaa Bygninger, der hygger sig i Ly af den store, stærke Ringmur — og stadigt blot faa Meter fra Borgens faste Punkt: Kærnetaarnet.

Disse, ligesom famlende og frygtsomme, Forsøg paa at frigøre sig for Kærnetaarnets skumle, fugtige Favntag betyder i Virkeligheden en hel Kovending i Fæstningsteorien, vi forlader den engelske Opfattelse af »the keep« som eneste sikre Beboelse og nærmer os den germanske

»Bergfried« med det romerske palatium som Herrehus i Fredstider, og er først Springet gjort, ud af Kærnetaarnet og ind i Herrehuset, saa forandres ogsaa Borgherrens Syn paa dette Kæmpetaarn. Nu er det ikke mere selve Beboelsesbygningen men det stærke, store Forsvarstaarn, og saa rejser Spørgsmaalet sig: »Er det formaalstjenligt stadig at have det liggende der midt paa Borgpladsen?« Dengang det var selve Fæstningen, omgivet af en Ringmur, var Pladsens Midtpunkt det naturlige Sted, men nu skyder der Bygninger op omkring det, inde i Borggaarden. Udsynet fra Taarnet over den angribende Fjende vanskeliggøres af disse Huse, og de virker som Dækskjul for Fjenden, naar han vel er naaet over Ringmuren. Vilde det ikke være bedre at flytte dette Fæstningstaarn hen til det Sted i Fæstningen, hvor det kan gøre mest Nytte ved Forsvaret, f. Eks. til det mest udsatte Sted paa Ringmuren eller til Borgindgangen i Muren?

Nu begynder denne Omflytning paa Kærnetaarnet, dets ligesom hvileløse Flakken fra Sted til Sted indenfor Fæstningsterrænet, kastet hid og did, hvor man mener bedst at kunne anvende det. Taarnet har mistet sit solide Anker

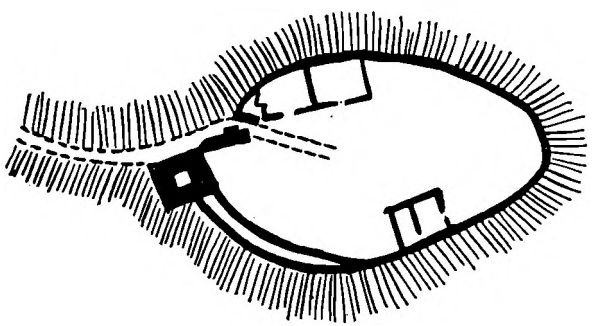

Fig. 10. Plan af Lilleborg paa Bornholm.

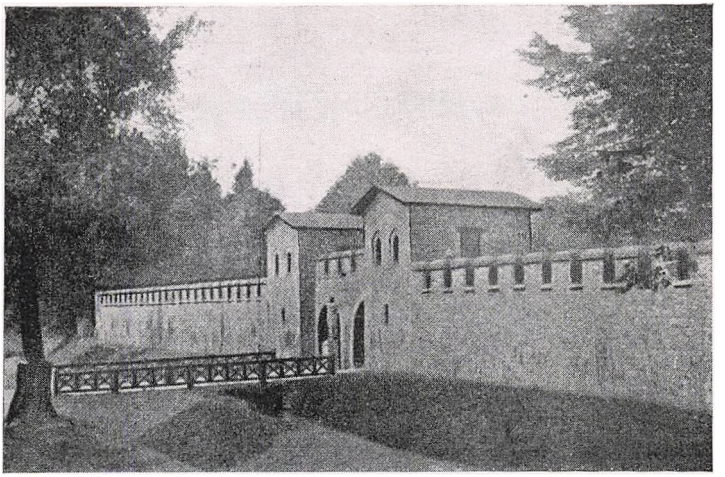

To Porttaarne paa Kastellet Saalburg i Tyskland.

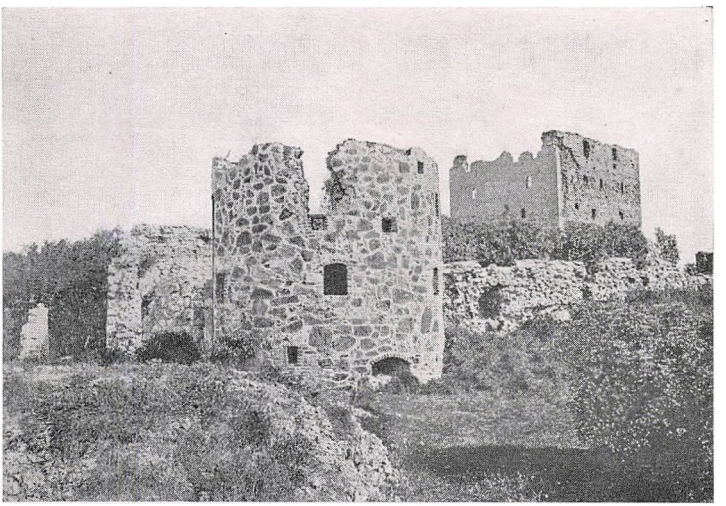

Manteltaarnet (i Baggrunden) Hammershus. (Nationalmuseet).

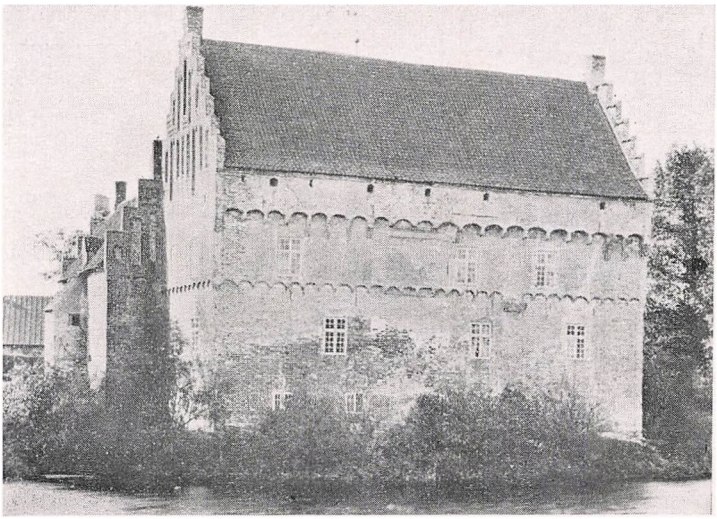

Taarnhuset paa Rygaard, Fyn. (Nationalmuseet).

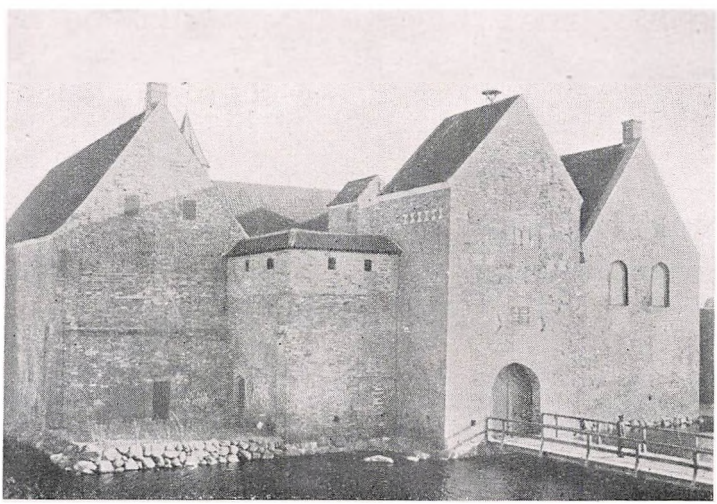

Porttaarnet paa Spøttrup, Salling. (Nationalmuseet).

som Kærnetaarn og hvirvles nu af Bygherrens Stemnings-bølger omkring paa Fæstningsteknikkens uberegnelige Hav.

Borgen Lilleborg paa Bornholm (Fig. 10), der ligger paa et Bjerg ved Borresø og derfor ikke behøver Volde og Grave, viser Kærnetaarnets nye Plads i Borgsamfundet. Det er flyttet ud til Borgens enest mulige Indgang og kan fra sin omhyggeligt valgte Plads forsvare ikke alene Indgangen men ogsaa Vejen, der fører derop. Inde paa Borgpladsen finder vi saa Herrehuset, det vordende palatium, og et Par andre Bygninger, endnu kun smaa og beskedne — uden Anelse om den straalende Fremtid, der venter disse forskræmte Smaabygninger, nu efter Kærnetaarnets Detronisering.

Paa Nyborg Slot (Fig. 11) flyttes Kærnetaarnet ud til Midten af den østlige Ringmur, antagelig fordi man fryg-

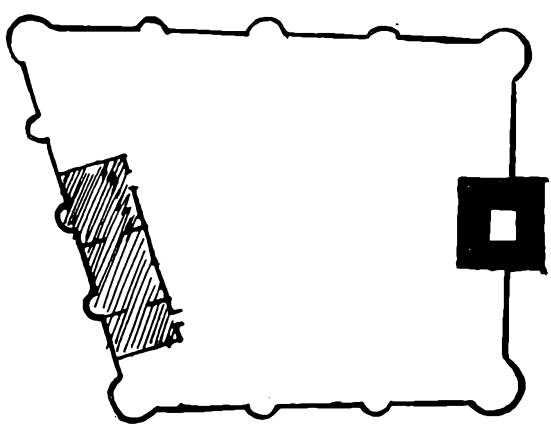

Fig. 11. Nyborg Slot. I Øst det store Kærnetaarn, i Vest Herrehuset, der senere er udvidet i hele Ydermurens Længde.

tede mest for Angreb fra Søsiden. Manteltaarnet paa Hammershus bliver til Porttaarn, det skal vogte Indgangen til det inderste Borganlæg, gennem dets metertykke Mure fører den eneste Vej ind til Kirkefløjen og de værdifuldeste Bygninger. Paa Kalø finder vi Kærnetaarnet anbragt et helt andet Sted, hverken ved Ringmurens udsatte Punkt eller ved Borgens Port, men — som paa Hammershus — ved Indgangen fra den ydre til den indre Borggaard. Her er det blot ikke selv blevet Porttaarn, som Manteltaarnet, men det ligger og vogter paa alt det, der passerer ind i Hovedgaarden for dens Fod (Fig. 12).

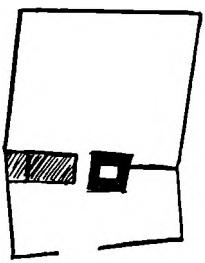

Fig. 12. Kalø Slot.

Kærnetaarnet er detroniseret som Beboelsestaarn, men endnu har det bevaret en anset og paaskønnet Stilling som Borganlægets værdifuldeste Led, som man betror de mest udsatte og vigtigste Poster. Dog — Degradationen fortsættes. Det er disse beskedne, forskræmte Smaahuse indenfor Ringmuren, der skyder i Vejret og breder sig i en selvglad, indbildsk Tro paa, at de — og ikke Ekskærnetaarnet — er Borgens Fremtid. Smaahusene bliver større og rummeligere, de bliver til Bygninger, og man finder paa at lade deres Ydermure gaa sammen med Ringmuren. Da Bygningerne stadigt vokser i Højden, bliver Ydermurene, og det vil igen sige det paagældende Stykke af Ringmuren, ogsaa højere og sværere at angribe. En Fordel er det ogsaa, at Skydeskaar og Kanonplaceringen i Ringmuren nu findes inde i Bygningerne, hvorved Forsvaret lettes.

Typisk og klart kommer Udviklingen til Syne, naar vi

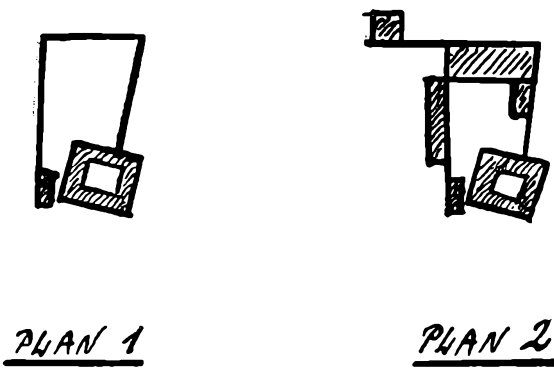

Fig. 13.

iagttager nedenstaaende Planer af Akershus Fæstning ved Oslo (Fig. 13).

Kun det øvede Øje vil i det forvirrende Kompleks af Bygninger paa Plan 3 og paa omstaaende Tegning, Side , kunde genkende Borgens Ophav, det oprindelige Kærnetaarn med Ringmur. Plan 2 viser iøvrigt en interessant lille Afvigelse fra den ellers saa traditionelle Udvikling: Ringmuren er ikke gjort til Bygningens Yder- men Indermur, saa der fremkommer en ny, antagelig solidere, Ringmur af de nye Bygningers Ydermure, en af de mange, smaa Afvigelser, Borgudviklingen er saa rig paa.

Ogsaa Ærkebispen Eskils faste Borg i Nordsjælland, Søborg, er et ypperligt Eksempel paa denne Udvikling. Ældst er Eskils Kærnetaarn, men under Valdemarstiden, maaske allerede inden han tabte Borgen til Kong Valdemar 1161, udvidedes Anlæget med nogle solide, murede Bygninger; Kærnetaarnet flyttes ud til Ringmuren, hvor det iøvrigt i Fredstid brugtes til Fangetaarn, og to Steder i Ringmuren bygges der Porttaarne. Senere udvides dette Anlæg yderligere. Da man stadigt har Besvær med Søen, der paa Vest- og Nordsiden skyller mod Ringmuren, udvides den her med en ny, solidere Ringmur, der samtidig danner Ydermur for en Række nye Bygninger (Fig. 14).

Saaledes var Flertallet af Borgene ved at udvikle sig i Retning af stadigt flere Bygninger op ad Ringmuren, saa Slutresultatet: den mangefløjede Borg med sammenløbende Længer om en indesluttet Borggaard og med det tidligere Kærnetaarn kastet hen, hvor der var lidt Plads tilovers til et Vagt- eller Porttaarn, allerede nu kan skimtes. Men denne Udvikling var, omend dominerende, saa dog ikke

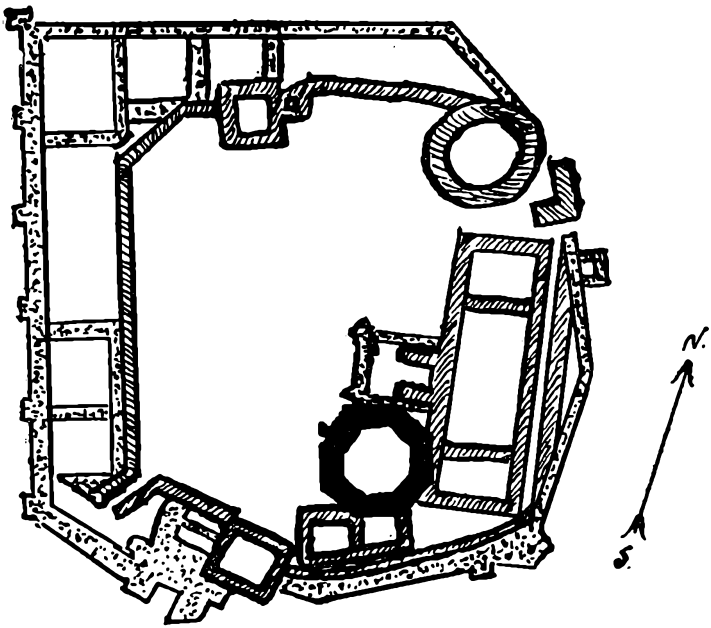

Fig. 14. Søborg Slot.

Kærnetaarn, ældre end Eskils Anlæg:

Eskils Borganlæg:

Senere Tiders Udvidelser og Tilføjelser:

eneraadende. Med den oplivende Individualisme, som kendetegner hele Borgudviklingen, var der Borgherrer, der stædigt holdt fast ved det oprindelige Kærnetaarn. De fulgte ikke Moden sydfra: at flytte ud i det lyse, venlige palatium, de foretrak at følge det engelske Ideal, at gøre

Kærnetaarnet stadig større og bredere. Det voksede baade i Højden, og navnlig i Bredden, og blev til et Taarnhus, hvis Ydre godt kunde forveksles med et stort, skummelt Daglighus, men hvis hele Forsvarsteknik og indre Konstruktion understregede Taarnets Karakter.

Baade i Norge og herhjemme har vi bevaret et saadant Taarnhus i Valkendorfstaarnet — ogsaa kaldet Rosenkrandstaarnet — i Trondhjem, og i den nordre Fløj paa Rygaard paa Fyen. Denne Fløj er den ældste af Borgens fire Fløje, den er bygget omkring Aar 1520, og først senere Ejere har opgivet Kærnetaarnsidealet og tilbygget tre tilstødende Længer, men netop ved den Sammenligning, der derved opstaar, ser man tydeligt den taarnagtige Karakter af dette Taarnhus.

Her kunde maaske ogsaa nævnes Dragsholm ved Nykøbing Sj., Gjorslev paa Stevns og enkelte andre Borge, men de har enten helt mistet Præget af Taarnhus eller gennemgaaet en speciel Udvikling, som Pladsen her ikke tillader at uddybe.

I Sverige findes flere af disse Huse, bl. a. Utöhus, Bergkvarahus og »Vasataarnet« paa Rydboholm. Ogsaa det senere noget oppyntede Wiks Slot røber sin sjældne Oprindelse. (Fig. 15.)

Det mest interessante af Nordens Taarnhuse er dog Glimmingehus i Østskaane, fordi Skæbnen har bevaret det helt ned til os i nogenlunde uberørt Skikkelse fra 1499, da Jens Holgersen Ulfstand byggede det. Her er ikke regnet med Forsvar fra Udenværker, det er i selve Huset, Kampen finder Sted. Allerede Indgangsdøren er vel beskyttet, baade med Rigler (hele tre!) og Skydehuller, foruden mod Angreb fra Karnappen uden paa Huset. Kommer Fjenden dog indenfor, er der først Faldgitteret og

dernæst alle de, tildels skjulte, Skydehuller, der nok skal decifrere en indtrængende Fjende. Det er et typisk Taarnhus med dets, næsten raffinerede, Forsvarsteknik, og derfor kunde Børge Trolle i 1566 ogsaa sige om Taarnhuset Vanås i Skaane, som Svenskerne havde afbrændt, at havde Sten Bille blot ladet fire Karle blive paa Gaarden og draget Vindebroen op, »da var det ikke sket«!

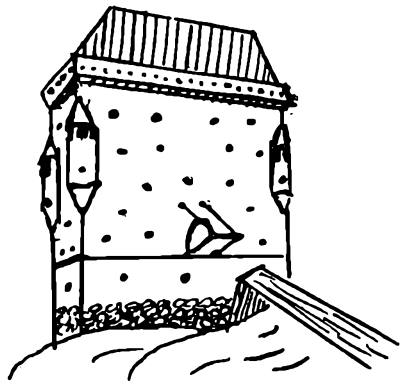

Fig. 15. Rekonstruktion af Wikshus ved Mälaren, Sverige.

Men disse Taarnhuse blev kun Undtagelser, der bekræftede den regelbundne Udvikling af sammenbyggede Huse, der som en Ringmur omslutter Borggaarden.

Og dermed havde den oprindelige Borg udspillet sin Rolle. Kærnetaarnet var der ikke mere Brug for, og det alt-dominerende Forsvarstaarn blev ogsaa overflødigt, nu da Forsvaret overtoges af Kongeborgens tæt sammenføjede

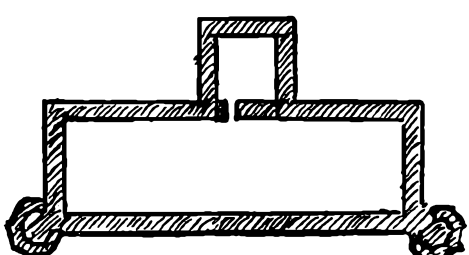

Fig. 16. Plan af Hesselagergaard, Fyen.

Kæde af stærke Bygninger eller Adelsborgens flerlængede Borganlæg. Blev Borgen kun trelænget med den forstærkede Ringmur som fjerde Fløj, som f. Eks. paa Spøttrup i Salling, se Foto Side , kunde Kærnetaarnet endnu gøre lidt Fyldest som Porttaarn, eller det kunde flyttes tilbage igen til Hovedhuset og som solidt Trappetaarn forsvare hele den ene Side af Huset, som paa Hesselagergaard (Fig. 16):

Det var ligesom man af Pietet ikke nænnede helt at skille sig af med Fæstningsborgens Stamfader og derfor paa dets gamle Dage fandt lidt Beskæftigelse til det — af den næstekærlige Art, der gjorde det muligt for den gamle Kæmpe at bilde sig selv ind, han endnu gjorde Nytte. Det er dog et Spørgsmaal, om de Smaataarne, hvormed en senere Tid udstyrede sine Slotte, overhovedet kan karakteriseres som forældede Kærnetaarne, dertil har de efterhaanden skiftet for meget Karakter og Udseende. Men Slægtsskabet forblev umiskendeligt: det var Kærnetaarnet, der oprindelig udgjorde Borgens Forsvar, og saa længe der endnu byggedes Forsvarsanlæg herhjemme, havde Borgene Brug for Taarne.

Denne Redegørelse for Fæstningsborgens tekniske Udvikling er ikke — og kan heller ikke være — bundet til bestemte Aarhundreder. Fra Ornamenteringen paa et Potteskaar kan Arkæologen tidfæste Fundet, fra Murstenenes Skiftegang kan Arkitekten fastsætte Bygningens omtrentlige Alder, men Borgens Fæstningsteknik var stedse underkastet Bygherrens individuelle Indstilling. Den ene Borgherre var fremsynet og kendte Forbedringerne paa andre Borge, den anden var konservativ eller maaske uvidende. Derfor finder man ofte, at Forandringer

i den ene Borgs Befæstning først følges af Naboborgen flere Generationer senere, og at der et Sted bygges nye Borge efter forbedrede Principper, medens der samtidig andetsteds bygges Borge efter helt forældede Regler. Denne Redegørelse kan derfor ikke blive en kronologisk, aarstalbaseret Fremstilling, men kun en Belysning af den individuelt prægede, kulturelle Udvikling — den er blot et Forsøg paa at følge Fæstningsborgens samlede Udvikling i Fugleperspektiv.

Litteratur:

Aage Roussell: »Danmarks Middelalderborge«.
August Hahr: »Nordiska Borgar från Medeltid och Renässans«.
Charles B. Ashdown: »British castles«.

EN DANSK DRONNING
ELISABETH AF BURGUND

Af *D. S. Copmann.*

Da Kristian den Anden var bleven Konge i Danmark i Aaret 1513, forstod han, at nu var Tiden kommen, hvor han maatte beslutte sig til legitimt Ægteskab.

Danmark var et Valgrige. Ved en Konges Død overtog Rigsraadet (Adel og Bisper) Myndigheden. De vilde gerne have undgaaet at vælge den borgervenlige Prins Kristian. Det lykkedes ikke; til Gengæld indskrænkede de hans Magt føleligt gennem Haandfæstningen (Grundloven).

Kunde det lykkes at gøre Danmark til et Arverige, vilde de skiftende Haandfæstningers Tid være forbi.

Kong Kristian var en smuk Mand. — Samtiden fortæller, at han havde en Krigers Mine og en Konges Værdighed. — En Autoritet som Maleren Albrecht Dürer berømmer hans Udseende i sin Dagbog. — Ogsaa hans aandelige Gaver var fremragende. Ikke alene blandt Standsfæller, men blandt Tidens lærdeste Mænd kunde han gøre sig gældende. Han havde Humor og var veltalende. Han var elsket af sine Omgivelser, faa har i Ulykken mødt saa megen Trofasthed som han. Men han var en Dobbeltnatur, troløs og mistænksom, grusom og vilkaarlig. Det er dog først senere, at Skyggesiderne tager Overhaand. —

Denne velbegavede Mand, der kunde byde sin Brud tre Dronningekroner, behøvede selvfølgelig ikke at være beskeden i sit Valg. At han ikke kunde byde hende sin Kærlighed, der for længst tilhørte hans Ungdoms Elskede, Dyveke, kom ikke i Betragtning.

De fornemste og rigeste Partier fandtes i Nederlandene, hvis Statholderinde Margrethe af Savoien opdrog sine faderløse Broderbørn, 1 Prins og 3 Prinsesser af Slægten Habsburg. Ved Giftermaal var Østrig, Nederlandene, Spanien og store Dele af Mellem- og Sydamerika blevet forenet. Slægtens Hovede var den tyske Kejser, Maximillian af Østrig, Børnenes Farfader. Deres Moder var sindssyg og levede i Spanien med sine to yngste Børn. Hver af de tre Prinsesser kunde gøre Fordring paa en Medgift af 350,000 Gylden, ca. 10 Gange saa meget, som de tyske Prinsesser plejede at yde. Et Giftermaal med een af disse Prinsesser vilde betyde Forbund mellem Nederlandene og Danmark mod den fælles Fjende Lybeck.

Kong Kristian lod forhøre om den ældste af Frøknerne af Burgund, men fik Afslag. Samtidig lod man ham vide, at den næste Isabella eller Ysabeau, som hendes Navn lyder paa Fransk, var 13 Aar, og om et Aar vilde have naaet en passende Alder til Ægteskab.

Et Gesandtskab med den ansete og rige Mogens Gøje i Spidsen blev straks udrustet og drog ned gennem Tyskland. I Sachsen dvælede man et Par Uger for at nyde godt af Kongens Morbroder, Frederik den Vises, Raad. — Helt sikker paa Kendskab til den store Verden har man ikke været. Af Gaverne til Bruden vandt kun Ringen, der nu opbevares paa Rosenborg, Bifald. De øvrige Smykker blev erklæret altfor ringe; ny og kostbarere blev bestilte i Nürnberg. — I Linz blev Kontrakten underskrevet hos

Kejseren. — Den 11. Juni 1514 stod Brylluppet i Bryssel paa Kong Kristians Kroningsdag. Mogens Gøje repræsenterede Brudgommen *under* Vielsen, ved Taflet, ved Dansen. Klokken to om Natten fulgte han Bruden til Brudekammeret. Iført al sin Pragt lagde hun sig paa Sengen, Mogens Gøje indtog nogle Øjeblikke Pladsen ved hendes Side, mens hele det store, fornemme Følge saa til.

Statholderinden skrev i sin Beretning om Festen til Kejseren, at hans Sønnedatter, Bruden, saa godt ud; det var en Fornøjelse at se paa hende.

Endnu et Aar skulde Ysabeau eller Elisabeth, som de Danske kaldte hende, paa Grund af sin Ungdom forblive i Hjemmet. — Hun og hendes Søstre kendte deres Skæbne; de var opdraget til Dronninger, mindre vilde deres Paarørende ikke nøjes med. — Aandelig og legemlig har Elisabeth været forud for sin Alder, fra sin Mor havde hun jo spansk Blod i Aarerne; desuden ved vi, at hun var meget betaget af sin Husbonds Billede. Hun har drømt om en straalende Fremtid ved sin Ægtefælles Side, om al den Fryd og Glæde, hun skulde opleve sammen med denne statelige Mand.

Smuk var hun ikke, den lille Prinsesse. Det er Hofmandstale, naar der i Brevene til Kongen skrives om hendes Dejlighed, men hun maa have haft megen Charme. Øjnene med de tunge Laag har genspejlet hendes rene Sjæl; Underansigtet bar Slægtsmærket: den fremstaaende Hage, de meget fyldige Læber, men hendes Væsen har været saa præget af Mildhed og Kvindelighed, Alvor og Værdighed, at det har vundet hende Venner overalt.

Rygtet om de to Kvinder, Dyveke og Sigbrit, der hver paa sin Vis beherskede Kongen, naaede i Aarets Løb Bryssel. Følgen blev, at man der ønskede Ægteskabet opløst;

men — man traf paa en uventet Hindring; Elisabeths faste Vilje.

I Forsommeren 1515 strømmede Gæster til København for at modtage Bruden. 40 Skibe befordrede de tyske Gæster til Falster, blandt andre Kongens eneste Søster og Svoger, Kurfyrsteparret af Brandenburg. Store Summer blev udgivet til de Fremmedes Underhold; forgæves ventede man paa Bruden. Midt i Juli tabte de fleste af Gæsterne Taalmodigheden og rejste hjem. Brevene fra Ærkebiskop Walkendorf, der med en pragtfuld Flaade var sendt ned for at afhente Bruden, lød ikke opmuntrende og bragte Majestæten i ondt Lune: »Havde Prinsessen ikke været, havde denne Sag aldrig faaet Fremgang,« skrev Walkendorf.

Endelig den 26de Juli afrejser Bruden under store Æresbevisninger, ledsaget af et talrigt Følge. Vejret var stormende, Søsygen rasede. Den 4de August løb Skibene ind i Helsingør Havn. Samme Dag skrev Walkendorf til Kongen: »Hendes Naade er medtaget for Sagens Skyld, jeg ikke vil nævne.«

Rimeligvis har en velvillig Sjæl oplyst Elisabeth om Dyvekes stadige Tilstedeværelse, muligvis har hun hidtil slet ikke anet hendes Eksistens. — Elisabeth havde Feber og troede, hun skulde dø, men vilde saa inderlig gerne først mødes med sin Husbond. Walkendorf beder derfor Kongen komme snarest muligt.

Udfor Hvidøre, dengang en lille Kongsgaard, Sigbrit og Dyvekes Sommerbolig, gik Bruden i Land. — Et pragtfuldt Tog til Hest og Vogns kom hende i Møde. Biskoppen af Roskilde begyndte paa en lang, svulstig Tale. Da gav Regnen sig til at strømme ned. — Elisabeth, udmattet af Feber, tynget af Juveler og Kjolen stiv af Guld- og Sølvbroderi, var en Afmagt nær og maatte tages paa Skødet

af en af Hofdamerne. — Som druknede Mus vendte Toget tilbage. — Elisabeth maatte hvile et Par Dage, saa blev hun viet, kronet og salvet i en af Slottets Sale.

Hvor fremmed og ensom den unge Dronning har følt sig, fortæller hun os selv i et Brev til Søsteren Eleonora, der har betroet hende sin Kærlighed til den unge, ridderlige Kurfyrste af Pfalz. Hun ved sig genelsket, men man vil bortgifte hende til den tredive Aar ældre Konge af Portugal. Elisabeth lykønsker hende og beder hende holde ud. — Saa kommer hendes egne bitre Erfaringer: »De Kvinder, der bliver gift med store Konger, en Mand, de aldrig har set, som de ikke elsker, hvis Karakter de ikke kender, og som de ikke kan lære at kende, da de kun kan tale sammen ved Tolk. Ham maa de følge til Jordens fjerneste Lande for aldrig mere at se deres Slægt og Fædreland. Som Dronninger holdes de under Bevogtning, kun sjældent faar de Lov at gaa ud, at deres Majestæt ikke skal lide derved.« — — — Den lille, sværmeriske Ysabeau er hurtig vaagnet af sine Drømme. Trods al Sympati, hendes Omgivelser viste hende, har hun følt sig forladt og overflødig.

I det skumle Slot er hendes Tanker vendt tilbage til Barndomshjemmet, Paladset i Malines. Dèr var lyse Sale smykket med Malerier og vævede Tapeter i brogede Farver, skønne Ting fra det fjerne Østen, Sangfugle, der gyngede i gyldne Ringe, Skødehunde, der sov paa Silkepuder, fyldt med Svanedun. — Dèr havde hun siddet i Søskendeflokken og sunget de gamle Viser, hendes Fru Tante havde ladet nedskrive, eller ved Festbordet og drukket den gyldne Madeira af Guldbægre eller slebet Krystal, mens hun lyttede til Hofkapellets herlige Musik. Ingen Drukkenskab, ingen Raahed blev taalt, hvor de kongelige Børn var til

Stede. — Saaledes havde hun troet, det gik til overalt, hvor Majestæter færdedes.

Men, hvad nyttede det at længes? Resolut tørrede hun en Taare af Kinden og greb paa ny Bogen, Tavlen og Griflen for at øve sig i det mærkelige Sprog, der taltes omkring hende.

Der kom Sendebud hjemmefra. De burgundiske Herrer knælede for hendes Fod. Meget havde hun at spørge om, men Besøget voldte hende ringe Glæde. Hendes Medgift, som Kongen ventede med stor Utaalmodighed, udeblev stadig, og dèt Forlangende, at Sigbrit og Dyveke skulde fjernes, opirrede ham kun. De burgundiske Hofdamer sendte han hjem og købte samtidig en Gaard paa Amagertorv, for at Sigbrit og Dyveke kunde bo nærmere ved Slottet.

I Juni 1517 døde Dyveke pludselig. Kongen gav Adelsmanden Torben Okse Skylden. Der var ingen Beviser, og Dommen var ulovlig. Trods Forbønner fra nær og fjern var Kongen urokkelig. Dronningens Bøn om Naade for den dødsdømte blev afvist med Foragt, skriver Samtiden.

Dyvekes Død betød et Vendepunkt i Kongens Liv. Hans Sorg var saa dyb og bitter, at den mørke Side af hans Karakter blev den herskende. Endnu anede han næppe, at hans Hustru var en Kvinde, der rummede et Højmod og en Kærlighed saa grænseløs, at han i hende skulde finde sin bedste Ven og Raadgiver i de kommende Dage.

1518 kom Elisabeths første Barn, Sønnen Johannes til Verden. Inden Moderen var fyldt 22, havde hun i Løbet af 5 Aar født 6 Børn. Af disse levede den ældste samt 2 smaa Piger. Ikke saa underligt, at Dronningen maatte ty til den lægekyndige Sigbrits Bistand, men alligevel forbavses man over det fortrolige Forhold, der efter Dyvekes Død ud-

viklede sig mellem de to Kvinder, Sigbrit med den grove Mund og den robuste Samvittighed, Dronningen, der var vokset op i Datidens mest kultiverede Samfund. — Begge var de kloge nok til at indse, at stod de sammen, stod de stærkest. De var Landsmænd, selv om Syd og Nord i Nederlandene dengang som nu var yderst forskellige; alligevel har Dronningen kunnet bifalde og forstaa Kongens og Sigbrits Reformplaner efter nederlandsk Mønster. Elisabeth har desuden, takket været sin Fornemhed og sit Væsen, haft Evnen til at holde Folk paa Plads.

I sin korte Levetid udviklede Dronning Elisabeth sig til en stærk og maalbevidst Personlighed. — Forholdet mellem Kongen og Dronningen blev stadig fortroligere. Paa sine mange Rejser vekslede han talrige Breve med Hjemmet ofte rettet til Dronningen og Sigbrit i Forening. Efterhaanden som Hadet til denne steg blandt Folket, tog Elisabeth hende under sin Beskyttelse.

Fra 1518 skrev Dronningen paa Dansk efter en ejendommelig Lydmetode f. Eks. »Svar som det franske «soir«, Aften. Et af hendes Breve slutter med de kærlige Ord- »Og kan jeg ikke være veltilfreds, før Eders Naade kommer her igen.« — Hun var virksom som Danmarks Regentinde, men har ikke haft Del i den øvrige Politik.

Saa kom Ulykkerne: Blodbadet, Oprør i Sverige, Oprør i Danmark og endelig Kongens sikkert overilede Beslutning: At forlade Danmark og søge Hjælp hos Dronningens Slægt, hos hvem han endnu havde det meste af Medgiften til Gode.

Den 13de April 1523 laa 20 Skibe sejlklare; den kongelige Familie gik om Bord paa det største »Løven«. Man havde forsøgt at formaa Dronningen og hendes Børn til at blive i Landet. Selv om hun ikke har svaret med Or-

dene: »Hvor min Konge er, dèr er mit Rige,« har hun hele sit senere Liv handlet og levet derefter.

I 18 Dage led de rejsende Søsygens Kvaler, inden man naaede Maalet, Byen Vere, — hvorfra Elisabeth otte Aar i Forvejen var rejst ud som Brud. Rejsen gik snart videre over Antwerpen til Malines. — Et og et halvt Aar i Forvejen var Kongen rejst gennem de samme Egne og havde overalt mødt Sympati. I Antwerpen, Verdens rigeste Handelsstad, var Kongen bleven fejret med glimrende Fester. Nu havde Bladet vendt sig, de rige Borgere interesserede sig ikke for Konger uden Land.

Ingen af Elisabeths Søskende var mere i Barndomshjemmet. Broderen, Kejser Karl den 5te, var bestandig i Krig eller paa Rejser; Søstrene sad som Dronninger i Portugal og Ungarn. — Elisabeth havde altid været Fasterens Yndling, hvem kunde desuden modstaa Synet af hendes tre yndige Smaabørn? Det kunde netop Statholderinden: Det var Hensynet til deres og deres Moders Ve og Vel, der forhærdede Margrethe af Savoiens Hjerte. — Deres Sjæle maatte ikke gaa tabt, det var hendes Pligt at frelse dem fra Fortabelse. De skulde bort fra Kongen. Man vidste, at han, og rimeligvis ogsaa Elisabeth, nærede Sympati for Reformationen; altsaa var han en Kætter. Personlig var han sin Hustrus Slægt imod. — Den nye Konge af Danmark lovede desuden gunstige Betingelser for Nederlandenes Handel og ikke at krænke Dronningens Rettigheder.

Den kommende Tid er den, i hvilken man vèd mest om Dronning Elisabeth. Det er gennem hendes Breve til Kongen, der ofte i lange Tider var borte paa Rejse. Brevene vidner om, at hun var hans fortrolige, Raadgiver og Lidelsesfælle. — Disse Breve er en Del af Kristian den Andens Arkiv, fundet i 1826 i den lille By Amberg i Bayern.

Da ethvert Haab om Hjælp fra Nederlandene og England var glippet, søgte Kongen Forbundsfæller i Tyskland. Mange af Fyrsterne var villige, da de troede, Kongen havde medbragt store Summer fra Danmark, og han heller ikke sparede paa gyldne Løfter. I August 1523 kom først Kongen senere Dronningen til Berlin. Han havde bedt hende »holde sig statelig«, da Hoffet i Berlin førtes i ret stor Stil. — En vanskelig Opgave for Elisabeth, der stadig maa sælge eller pantsætte af sine Klenodier, og dog skriver hun: «Hvad der er mit er ogsaa dit.« — Det blev et strengt Halvaar, hun tilbragte hos Kongens Søster og Svoger. Kristian maatte flygte i Oktober, plaget af sine Kreditorer, de tyske Fyrster, der i Tillid til hans Løfter havde samlet en Hær til Danmarks Erobring. — Mest opholdt han sig hos sin Morbroder i Sachsen. — I Wittenberg lærte han Luther, Melanchton og andre af Reformationens Førere at kende. Han blev dybt grebet og lod det ny Testamente oversætte paa Dansk. Arkvis blev det saa sendt til Berlin.

Dronningen og Kurfyrstinden stod hinanden meget nær og havde samme Anskuelser angaaende Religionen. — Kurfyrsten lod sit onde Lune gaa ud over de to Kvinder. For det første havde Danmark aldrig betalt ham hans Hustrus Medgift, for det andet skyldte Kong Kristian ham Penge. — Dronningens Sindstilstand fremgaar tydeligt af følgende Brev til hendes Ægtefælle:

«Og beder jeg Eders Naade, at Eders Naade snart vil lade mig komme til Eder. Jeg vil fast hellere blive hos Eders Naade og lide, hvad jeg kan, end jeg vil være fra Eders Naade og have alt det, jeg vil have, ti jeg kan ikke blive glad, for jeg frygter altid, at Eders Naade skal komme noget til. Og kan jeg aldrig være uden Sorg, saa handler

de med mig. — Min allerkæreste Herre, jeg længes mig ihjel, medmindre Eders Naade snart haver Bud efter mig.«

Først i Marts rejste Elisabeth til Wittenberg for at møde Kongen. Hun hørte her Luther prædike.

Snart maa hun af Sted igen for at repræsentere Kong Kristian paa Rigsdagen i Nürnberg. Hans Sag skal for, men man ønsker ikke hans Nærværelse. Elisabeths yngste Broder, Ærkehertug Ferdinand, som hun sandsynligvis aldrig havde set før, var her Kejserens Stedfortræder. Hun følte straks, hvor uvelkommen hun var hos Broderen og dennes Hustru, en ungarsk Prinsesse. — Da hun havde forklaret sit Ærinde for den store Forsamling og saa sig om, var intet Øje tørt; alle følte Medlidenhed, som hun stod iblandt dem, ensom, fattig og landflygtig og dog født som en af Verdens fornemste og rigeste Fyrstinder. — Det, hun forlangte, var kun sin Ret.

Hendes Broder tilbød hende en Sum mod Pant. Det lød som en Haan, da hun knap ejede saa meget, at hun kunde gaa sømmelig klædt.

Svag og træt, som hun var, maa hun have længtes efter Fred. Den har hun kunnet skaffe sig selv og sine smaa Børn, hvis hun vilde give Afkald paa sin Mand og fornægte sin Tro, saa stod baade Danmark og det gamle Hjem i Nederlandene hende aabent; men hun kunde og vilde ikke forlade den Husbond, der havde draget hende fra den Gang, hun kun kendte hans Billede. — — —

I Nürnberg var der paa denne Tid en voldsom Gæring. — Ca. 4000 af Byens Indbyggere fastslog deres Overgang til Reformationen ved at gaa til Alters og nyde Sacramentet i begge Skikkelser. Oppe paa Slottet gjorde Elisabeth det samme; hun var den første kongelige Person, der vovede dette Skridt. For hele hendes Slægt var Reforma-

tionen en Gru, saa det var politisk set meget uklogt handlet, men det er et straalende Vidnesbyrd om hendes sanddru Sind, der ikke ønskede at opnaa noget under falsk Flag. — Det kom til stormende Scener med Broderen, der bittert beklagede at have en saadan Søster, men Elisabeth lod sig ikke kue. Kong Kristian havde billiget hendes Handlemaade, men bad hende dog forlige sig med Broderen, »ellers maa vi snart gange efter Brødet.«

Forfulgt og truet af Kreditorerne rejste Elisabeth tilbage til Nederlandene; snart fulgte Kongen efter. Her havde Statholderinden beredt dem et beskedent Hjem i den lille By Lier — i passende Afstand fra Malines. En aarlig Sum blev bevilget; det var ikke engang Renten af de Penge, man skyldte dem. Kejser Karl gjorde Indvendinger, men Statholderinden stod fast. — Mange Munde skulde mættes, trofaste Tjenere, der delte Landflygtigheden, Meningsfæller, der kom til Lier for at raadslaa med Kongeparret. Armoden og Gælden voksede; Dronningen solgte sine Ringe, Kongen sine dyrebare Heste, Børnenes Legetøj vandrede paa Laanekontoret. — Kongen slutter et Brev saaledes: »Vi er ene, vi er forladte, vi er alle til Byrde, alle til Spot.« — — —

Elisabeth blev stadig svagere. Hun bar sine Lidelser med Taalmod. Den 14de Januar 1526 dikterede Elisabeth det sidste Brev til Statholderinden, anbefalende hende sine Børn. Hun nævnede de danske Mænd, der skulde lede deres Opdragelse; hun ønskede, de skulde blive hos deres Fader og følge ham til Danmark. Kun Navnet under Brevet, Ysabeau, er skrevet med hendes egen Haand. — Hun gik til Alters paa luthersk Vis og døde ikke 25 Aar gammel. —

Nu var Timen kommen for Statholderinden. Hidtil

havde hendes Hjælp bestaaet i at sende Læger og Præster, nu lod hun sin Broderdatter begrave med Pomp og Pragt samt betalte Kong Kristians Gæld. Han overlod hende sine tre Børn; de fik hos hende et godt Hjem og en fyrstelig Opdragelse, men selvfølgelig ikke som danske Kongebørn eller i deres Moders Tro.

Elisabeths Kiste har været opbrudt og plyndret, Kirken brugt til Foderoplag og meget andet.

1882 blev Elisabeth og hendes Søns Levninger paa Initiativ af Gehejmeraad Tietgen ført til Danmark og bisat ved Kong Kristians Side i Sct. Knuds Kirke i Odense.

Til sidst giver vi Ordet til Morten Luther. Saaledes mindedes han Dronning Elisabeth, som han jo personlig havde kendt: »En ægte Kongedatter var tilvisse det ædle Blod, Fru Elisabeth. — Hun greb Evangeliet med stor Alvor og bekendte det frit, thi vilde hun have fornægtet det, havde hun maaske mødt mere Hjælp og Bistand i Verden.«

ET 300 AARS MINDE

Slaget paa Kolberger Heide den 1. Juli 1644.

Af stud. mag. *Paul G. Ørberg.*

Den syttende December 1643 naaede et Ilbud Københavns Slot med Melding om, at svenske Tropper ganske pludseligt var rykket over Holstens Grænse under Ledelse af Feltmarskal Lennart Torstensson, én af Sveriges mange dygtige Hærførere fra denne Tid. I første Øjeblik virkede Budskabet lammende paa Christian IV. Skønt der længe havde vist sig Tegn til et optrækkende Uvejr, havde han udvist en mærkværdig Sorgløshed og havde fortrøstet sig til, at »de varede ham vel ad som Kristne, inden de slog paa ham«. Men Svenskerne havde ikke gjort sig nogen Ulejlighed med en Krigserklæring. Det var blot en Formalitet, som hæmmede Hærens Slagkraft. Og da nu Uvejret brød løs sydfra, kom det ganske bag paa Kongen. Det sørgelige Resultat var, at hele den jyske Halvø allerede sidst i Januar 1644 var i Fjendens Vold. Og det var endda kun et Led i en storstilet strategisk Plan: Angrebet skulde fortsættes over Fyn og Sjælland frem mod Rigets Hjerte København, og samtidig skulde en svensk Hær østfra støde frem gennem Skaane mod Hovedstaden. Det var ikke saa underligt, at der gik Panik i Folk, og mange flygtede fra Hus og Hjem. Man havde langtfra endnu glemt Wrangels Besøg i Jylland under Kejserkri-

J. Binck.

Dronning Elisabeth.

J. Binck.

Kong Christian II.

Wilh. Marstrand.

Kong Christian IV paa »Trefoldigheden«s Dæk.
Billedet hænger i Christian IV's Kapel i Roskilde Domkirke.
(Efter Fot. paa Nationalmuseet).

gen sytten Aar tidligere, og de Rygter, der gik, om hvad Trediveaarskrigens Horder bedrev nede i Tyskland, var just heller ikke opmuntrende.

Heldigvis tabte Kongen ikke Hovedet. Skønt allerede en gammel Mand paa 66 Aar var han ustandselig paa Færde for at indhente det forsømte. Soldater blev hvervet og udskrevet, Flaaden gjordes kampklar, og selv rejste Kongen skyndsomst over til det truede Fyn for at tage Forsvaret af Øen i sin egen Haand. Saalænge Vinteren stod paa, var den store Fare, at Lillebælt skulde fryse til; denne Gang kom Tøvejret dog før Isen kunde bære. Men blandt Torstenssons Officerer befandt sig en ung Mand, som klart havde øjnet, hvad en streng Vinter med islagte Bælter kunde komme til at betyde under en Krig med Danmark. Det var Karl Gustav, den senere Konge af Sverige.

Den øjeblikkelige Fare, der truede fra Vest, var altsaa foreløbig drevet over, og til alt Held trak det ogsaa ud med det ventede Angreb østfra. Først hen i Februar Maaned trængte en svensk Hær ind i Skaane; den kom i en temmelig ubehagelig Berøring med skaanske Guerillastyrker, de saakaldte Snaphaner, og var ikke stærk nok til at erobre Malmø. Heller ikke her var det altsaa gaaet efter Svenskernes Beregning; men Riget holdtes nu som i en Knibtang, og alt stod og faldt med, om den danske Flaade kunde hindre den i at knibe til.

Svensken havde ufrivilligt maattet tilstaa Danskerne et Pusterum. Kongen var fast besluttet paa, at det ogsaa skulde benyttes. Var det ikke værd at prøve at føre Krigen over i Fjendens eget Land? Christian IV havde ikke langt fra Ord til Handling. Den 1. April stod Admiralskibet »Trefoldigheden« til Søs med Kongen om-

bord i Spidsen for en mindre Flaadeafdeling. Ikke længe efter ankrede man op foran Göteborg og begyndte en Blokade af denne vigtige By. Hele Foretagendet fik dog en brat Ende, da der kom Bud om, at en svensk-hollandsk Flaade, som havde til Opgave at hjælpe Torstensson over til Fyn, var undervejs fra Holland. Kongen maatte bide i det sure Æble, Blokaden hævedes, og den 1. Maj sattes Kursen mod Nordsøen. Den fjendtlige Flaade var søgt ind i Listerdyb mellem Sild og Rømø. Kongens Flaade lagde sig straks i Udløbet og spærrede Fjenden inde. Den 16. Maj forsøgte han at slippe ud, men blev slaaet tilbage med stort Tab, »Blodet flød ud af Spygatterne«, hedder det. I endnu to Slag trak Hollænderne det korteste Straa og maatte til sidst søge hjem til Holland med deres havarerede Skibe. Den 22. Juni kom Kongen velbeholden tilbage til København. Men ikke for at hvile paa de vundne Laurbær.

En svensk Visit i Øresund.

Den 1. Juni var nemlig den svenske Hovedflaade løbet ud fra Dalarö nær Stockholm under Kommando af den tapre svensk-finske Admiral Klas Fleming. Midt i Juni havde den vist sig i Sundet ved Amagers Sydspids til stor Bestyrtelse for Københavnerne. Alle Mand var paa Benene, Trommerne rørtes, Kanonerne knaldede, og Hs. Durchlauchtighed Prinsen overtog personlig Ledelsen af Kystforsvaret. Det var vel ikke frit for, at de svenske Sømænd morede sig over Danskernes Befippelse, det hele indskrænkede sig nemlig til et Rekognosceringsforetagende, og et Par Dage efter forsvandt Flaaden atter sydpaa. Sejladsen gik til Kiel, hvorfra Flaaden skulde understøtte

et Invasionsforsøg, som Torstensson havde i Sinde at foretage paa de danske Øer; hvor god end denne Plan var, blev man dog — til Klas Flemings store Fortrydelse — nødt til foreløbig at skrinlægge den, fordi Jyderne havde været snedige nok til i Tide at sænke og ødelægge alle de Baade, Tropperne skulde have været færget over paa. Der var saa ikke andet at gøre end at vente og se Tiden an.

Flaaden staar ud til Kamp.

Tidlig om Morgenen den 22. Juni var Kongen, som nævnt, kommet tilbage til København fra sit Togt til Vesterhavet og fik straks Nyheden om den svenske Flaade at høre. Nu gjaldt det altsaa om at slaa til, mens Tid var. Ingen fik Lov at gaa fra Borde, mens Skibene blev gjort i Stand og fik de nødvendige Forsyninger af Proviant, Krudt og Kugler o. s. v. Selv beredte Kongen sig til Kampen ved at tage op i Nordsjælland til sit kære Frederiksborg og der nyde den hellige Nadver. Det kunde ogsaa nok gøres nødigt at faa Nerverne bragt lidt til Ro ved et hastigt Besøg paa det fredelige og idylliske Slot, der var allersmukkest nu ved Midsommertid. Alle var jo — og ikke mindst Kongen, naturligvis — i den største Spænding. Det var baade bekymrede og stolte Blikke, der rettedes ud mod den imponerende Række af danske Orlogsskibe, som laa ankret op paa Københavns Red. Man havde jo faaet en uventet Lejlighed til at anstille Sammenligninger mellem den danske og den svenske Flaade. Kyndige Folk maatte indrømme, at Flaaderne var omtrent lige stærke. Den danske Flaade talte 40 Skibe, og selv om Svenskerne havde knap saa mange, raadede de til Gen-

gæld over flere Kanoner. Det var saa sin Sag at spaa om Udfaldet. Men saa meget var i alt Fald sikkert, at Flaaden var det sidste Haab, man kunde klynge sig til. Et tungt Ansvar hvilede paa Kongen og hans Mænd.

Det var en stille Junieftermiddag — den 26. Juni — at Kong Christian lod sig sætte ud til Orlogsflaaden og gik ombord paa Admiralskibet »Trefoldigheden«. Det blev ved at være vindstille det første Par Døgn — vi kan forestille os Kongens og Mandskabets Utaalmodighed — men den 29. Juni om Morgenen var det blæst op, Sejlene gik til Tops, Ankrene blev halet indenbords, og hele den store Flaade stævnede sydpaa ned gennem Øresund. Flaaden var delt i fire Eskadrer, hver med en adelig Officer i Spidsen. Formelt var den danske Adelsmand og Rigsadmiral, Jørgen Vind, som Fører af første Eskadre hele Flaadens Chef, Generaladmiral, men den egentlige Overkommando havde Kongen naturligvis, selv om han i Skibslisterne kun fremtræder som Eskadrechef for tredje Eskadre paa Admiralskibet »Trefoldigheden«. Jørgen Vinds Skib »Patientia« og »Trefoldigheden« var Flaadens største Skibe. De førte begge 48 Kanoner og en Besætning paa omkring 300 Mand.

Kanonerne tordner.

Den første Juli oprandt med Regn og en kraftig Sydøstenvind. Den danske Flaade befandt sig ved Femtiden om Morgenen ud for Gedser Odde; Morgenandagten var lige forrettet, da Udkigsmandens Raab lød: »Skibe i Sigte!« Det var spændende Øjeblikke. Der kunde ikke være Tvivl om, at det var Svenskerne. Øjensynligt laa de for Anker i Femern Bælt, men da nu den danske Flaade nærmede

sig, trak de sig vestpaa, tydeligt nok for at komme ind paa det bredere og bekvemmere Farvand Kolberger Heide mellem Femern og Holsten. Danskerne fulgte efter, mens Mandskabet fik travlt med at faa Krudt og Kugler parat og Kanonerne ladet omhyggeligt. Om at skyde paa denne Afstand var der naturligvis ikke Tale. Mens moderne Krigsskibe kan begynde at slaas, før man overhovedet kan se hinanden, skulde Datidens Orlogsskibe paa endda meget nært Hold, før der var nogen Chance for at ramme og volde nogen Skade med de primitive Kanoner, der pegede ud af Kanonportene.

Ved Middagstid fik de to Flaader Føling med hinanden. Et dansk Skib brændte det første Kanonskud af. Det var Signalet til Kampens Begyndelse. Næppe var den rullende Torden døet hen, før seks svenske Kanoner besvarede Udfordringen, og fra nu af og til Mørket faldt paa bragede Kanonerne uafbrudt. Bulderet fra Hundreder af Kanoner, Kommandoraab og de saaredes Skrig blandedes imellem hinanden, Skibe kom og forsvandt i Krudtrøg og Taage, mens det glimtede uheldsvangert fra de sodede Kanonrør langs Skibssiderne. Svedige og udasede baksede Soldaterne med de tunge og klodsede Kanoner. Det var en haard Tørn for de danske og svenske Søfolk.

Rigsadmiralens Skib »Patientia« var kommet noget foran den øvrige Flaade og kom først i Kamp, støttet af »Sophia« af fjerde Eskadre, det Skib, som havde indledet Slaget. En Tid sloges de to Admiraler, Fleming paa det svenske »Scepter« og Jørgen Vind paa »Patientia«, drabeligt. »Scepter« blev ramt i Vandlinjen og tvunget til at lægge bi for at udbedre Skaden. En Overgang kæmpede »Patientia« alene med flere svenske Skibe og kom i en farlig Situation. Jørgen Vind selv blev ramt i Benet og dødelig saaret

bragt ned under Dækket. Ingen Skibe blev erobret, men det svenske »Kattan« forsøgte en Gang at entre det danske »Nellebladet«. Men man brændte unægtelig Poterne: Entringen blev afslaaet, Svenskerne mistede Bovsprydet og Gallionsfiguren, og Hænderne blev hugget af flere af Mandskabet.

Ombord paa »Trefoldigheden« under Slaget.

Heller ikke »Trefoldigheden« laa paa den lade Side. Vi hører i en samtidig Beretning om, hvordan Hs. Majestæt »kom ansættende og skærmydserede mægtig paa Svensken«, og Oplysningen om, at »Trefoldigheden« ialt fyrede 315 Skud, viser ogsaa, at Kongen har været en ivrig Deltager i Slaget. Allerklarest fremgaar det dog af den Episode, der under Slaget indtraf paa »Trefoldigheden«s Dæk, og som nær havde kostet Kong Christian Livet. For Slaget i sin Helhed er denne Episode uden nævneværdig Betydning, men det er alligevel først og fremmest den, der har gjort Slaget paa Kolberger Heide til et af de navnkundigste Søslag i Danmarkshistorien.

Det var sent paa Dagen, og Kampen lakkede mod Enden. Kongen stod paa Skibsdækket og fulgte Slagets Gang omgivet af sine Mænd, da en svensk Kugle slog ind gennem den nærmeste Kanonport, splintredes mod »Delfinen«, Jernhanken paa Kanonrøret, og sendte en Regn af Metalstumper og Træsplinter ud over de nærmeststaaende. Hofmarskallen Knud Ulfeldt, Broder til Rigshofmesteren Korfitz Ulfeldt, ramtes i Armen, »saa at han døde af dette Saar efter lang udstanden Pine«. Hans Broder, Hofjunker Ejler Ulfeldt, blev truffet af et Metalstykke og dræbt paa Stedet; det berettes, at han i Døden holdt saa fast om sit

Sværd, at det kun med største Møje kunde vristes fra ham. Idet han styrtede om, rev han ogsaa Kongen omkuld. Da Folkene saa Kongen falde og blive liggende paa Dækket i den forvirrede Masse af døde og saarede, badet i sit eget og andres Blod, troede de ham et Øjeblik død og opløftede et Fortvivlelsens Skrig. Men Kongen bed Smerten i sig, fik sig atter stablet paa Benene og raabte til de forbløffede Skibsfolk: »Se, jeg lever! Selv om jeg er saaret, maa I tænke paa Fædrelandets Fare. Kæmp tappert for Hus og Hjem!«

Gennem Marstrands Maleri i Christian IV's Gravkapel i Roskilde Domkirke har alle Danske dannet sig et Indtryk af den gamle Konges mandige Optræden ved denne Lejlighed: Midt i den vilde Slagtummel staar Kong Christian som det rolige, samlende Midtpunkt, bredt plantet paa »Trefoldigheden«s Planker. Det er en levende Illustration til Johannes Ewalds prægtige Sang:

Kong Christian stod ved højen Mast
i Røg og Damp.

Under Forbindingen viste det sig, at Kongen var saaret 13 forskellige Steder. En Metalsplint havde ramt ham i Panden, nogle Tænder var slaaet ud og det ene Øre flækket, men værst var det gaaet ud over det højre Øje. En lille Metalstump var trængt ind i Øjet og havde blindet det for bestandig. Siden den Dag afbildedes Kongen altid i Profil.

Paa Rosenborg opbevares den Dag i Dag de Klæder, Kongen bar i Slaget: den gennemskudte Hue, det blodige Lommetørklæde, som Kongen holdt op for sit saarede Øje, den blodplettede Krave, Trøje og Skjorte. Hvem der har haft Sans for at gemme dette Minde, ved man ikke med

Bestemthed. Man gætter paa Kongens Elskerinde, Vibeke Kruse, som Kongen havde ladet indrette et Rum til paa »Trefoldigheden«, men som alligevel, uvist af hvilken Grund, ikke var med den skæbnesvangre Dag. Hun opholdt sig meget paa Rosenborg, netop ogsaa i Sommeren 1644.

Kongelig Skrøbelighed — og gode Lægeraad derfor.

Vi finder mærkværdigt lidt om Kongens Saar i Beretningerne fra Samtiden. Man havde vigtigere Ting at være optaget af, og Kongen selv ænsede dem heller ikke; han nævner dem end ikke i sine Breve fra Sommeren og Efteraaret. Men det betød ikke, at den aldrende Konge var uden Mén af den haarde Medfart, han havde lidt. Mens han tilbragte Julen 1644 paa Frederiksborg Slot, skrev han følgende Brev til Korfitz Ulfeldt — det er rørende at læse om den gamle Mands legemlige Skrøbeligheder, og samtidig faar vi gennem Brevets djærve og karske Stil et levende Indtryk af Kongen selv:

»Du skaldt lade kalde for dig alle Doctores Medicinæ och dennom befahle, at dy skal stycke Hoffuederne sammen och consultere, Huad Ieg skal bruge, at Ieg kan bliiffue Restituerit y myt Hoffuit, huorudi ieg continuerlig haffuer uerrit besuehrit, som Ieg aldtid waar drucken, siiden den tyd miit Øhre bleff slagen y sønder, den tyd dyn broder knud bleff skamfehrit, och Eyler bleff død. Aff Huilckit Slag ded høiier Øiie fyck skade, att Ieg seer indted dermed, der dog Øiiestenen ingen skade fiick. Om Natter kan Ieg, Gud uerre loffuit, well soffue pa 4 tymers tyd, Och naar Ieg daa Staar op Och

bliiffuer en tiime eller thu oppe, Daa kan Ieg siiden Soffue En tyme Eller thu Igen. Om Epthermiddagen ued tre sleet indtil flux ud paa Afftenen. Er Ieg sa Søffnig, at Ieg Neppeligen kan holde myne Øiien aben, Dog naar Ieg setter mig lydit Neder at soffue, da forgar ded mig udi Ett korther [Kvarter] och Ringer.

Vale. Aff frederiksborg den 25. Decem: Anno 1644.

Christian.«

Korfitz Ulfeldt var ikke sen til at efterkomme den kongelige Ordre. Den 28. December samledes ni af Landets dygtigste Læger, deriblandt Ole Worm, paa Universitetet og vedtog i Forening en lang og lærd latinsk Erklæring fuld af gode Lægeraad: først et godt rensende Universalmedikament, saa Aareladning, Blodkopper, Klysterer, slimafsondrende Midler, Midler til at styrke Hjernen, Badning af Hovedet med Urtevand, Fodbad, passende Levemaade, ikke for stærk Kakkelovnsvarme, ikke oppustende Spiser, efter Maaltidet et Pulver til at hjælpe paa Fordøjelsen; endelig maatte Sindsbevægelser undgaas. Skortede det saaledes ikke paa velmente Raad — mere eller mindre nyttige maaske — saa tør det nok siges at være meget forlangt, at Kongen virkelig skulde følge dem. »Passende Levemaade« havde nu engang aldrig været Christian IV's stærke Side, og at undgaa Sindsbevægelser for en Konge og Landsfader midt under en ulykkelig Krig var ikke saa helt ligetil.

Kongelig Utilfredshed med Kampens Forløb.

Men tilbage til Slaget. Endnu til langt ud paa Aftenen gik det paa Livet løs, og først da Julinattens Mørke sæn-

kede sig over Kampladsen, skiltes Modstanderne ad, fordi det var umuligt at skelne Ven fra Fjende. Da havde Kampen varet i en halv Snes Timer, men nogen Afgørelse var man ikke naaet til, Slaget var endt uafgjort. Ingen Skibe var blevet sænket eller erobret, og Skaderne og Tabene paa begge Sider var forholdsvis beskedne. Danskernes Tab var op imod et halvt Hundrede døde og halvandet Hundrede saarede, Svenskernes vist noget mindre. Haardest medtaget var »Patientia«. Her havde man 10 døde og 32 saarede, og Skibet var saa ilde tilredt, at det blev sendt hjem til København for at blive repareret. Den saarede Jørgen Vind fulgte med og døde i København den 17. Juli.

Forøvrigt var baade Kongen og den svenske Admiral Fleming misfornøjede med Kampens Forløb, maaske snarest i en gensidig Ærgrelse over, at ingen af dem havde faaet Bugt med Modstanderen. Saaledes skriver Christian IV den 14. Juli til Rigens Hofmester Korfitz Ulfeldt »aff mit Skiib Trefoldighed«:

»Ieg haffde myne Admiraler och derris under offiserer om borde och giiorde ordre, huorledis dy skal fechte, Naar uy nu skal deran Igen, och giiordt dem stor fortrøstning pa Steegel och Hiiul, om dii icke fechter beder End dy giorde siist. Riigens Admirals Truppe lod hannem fechte Ett gaatt stund ganske allene. Mig brugte dy tiil Ett skermbrett ymellom dem och fynden, En aff myne skød mig Igennom fucken, Saat ieg haffuer det Rette Selskab at dragis med.«

Unægtelig en kras Mundfuld. Mange af Skibene havde dog kæmpet bravt trods daarlige Vejrforhold og Mangel

paa Øvelse. Ogsaa Fleming samlede sine Skibskaptajner og foreholdt dem deres Forsømmelighed, og da en Kaptajn prøvede at forsvare sig, svarede Fleming ham, at han havde fægtet som en gammel Kælling, og opførte han sig ikke bedre næste Gang, skulde han uden al Naade blive hængt!

Svenskeflaaden gaar Ram forbi.

Slaget paa Kolberger Heide var hverken blevet Sejr eller Nederlag, og det gik naturligvis, som det altid gaar i den Slags Tilfælde: begge Parter havde vundet en stor og afgørende Sejr over Modstanderen! I København fyrede man Glædessalutter af baade med Kanonerne paa Voldene og Musketterne paa Torvet, og om Aftenen var der oven i Købet Fyrværkeri; men samtidig holdt Svenskerne Takkefest for Sejren, og et lille svensk Flyveblad fortæller om, hvordan den svenske Admiral »kørte hele den danske Flaade paa Flugten«. Det virkelige Forhold var, at da Mørket havde skilt Flaaderne ad, trak den danske Flaade sig over mod Femern og lagde sig for Anker der; der var jo meget at faa ordnet og repareret, og Mandskabet havde nok lidt Hvile Behov oven paa Anstrengelserne. Den svenske Flaade løb et Par Dage efter ind i Kieler Fjord, og den 7. Juli sejlede den danske op foran Fjordens Udløb. Svenskerne var spærret inde. Kong Christian troede allerede, at han havde fanget dem i en Fælde. Vidtflyvende, dristige Planer optager ham, som det fremgaar af hans Breve: Han ser for sig den danske Flaade stævne ind i Stockholms Skærgaard efter at have givet de Skælme, som han kalder Svenskerne, deres rette Bekomst. Men det kom anderledes. Svenskernes Stilling var efterhaanden blevet

temmelig kritisk; man led Mangel paa Forsyninger, og en kejserlig tysk Hær ført af Feltmarskal Gallas, som skulde komme Danmark til Undsætning sydfra, var rykket betænkelig nær, omend Fremrykningen foregik i et meget adstadigt Tempo. Hele dette Foretagende blev da heller ikke Danmark til nogen som helst Hjælp; i Hamborg kunde man ikke bare sig for at slaa en Mindemedaille over det berømmelige Felttog. Paa den ene Side af Medaillen staar der: Hvad Gallas udrettede i Holsten vises paa den anden Side. Den anden Side er blank.

Den 30. Juli var Vinden gunstig, og Svenskerne besluttede at gøre et Forsøg paa at slippe ud af Fælden. Men Vinden slog om midt i det hele og tvang dem til at vende om og sejle tilbage. Der opstod herved en glimrende Lejlighed til et Angreb paa den svenske Flaade, men Peder Galt, en lærd Adelsmand, som havde afløst Jørgen Vind som Generaladmiral, forsømte at udnytte den. Det kostede ham hans Hals. Kun en Maaned senere faldt hans Hoved for Bødlens Sværd paa Københavns Slotsplads. Kongens Trusler om Stejle og Hjul havde altsaa ikke været tomme Ord; men iøvrigt er Galts Henrettelse Udtryk for en Haardhed og Brutalitet, som klæder Christian IV meget daarligt. Desværre gik det endnu værre under Svenskernes næste Forsøg Natten mellem 1. og 2. August. Denne Gang havde de virkelig Held til at slippe forbi de danske Skibe, som først opdagede det, da det var for sent; det var ikke Kong Christians Flaade, der faa Dage senere stævnede ind i Stockholms Skærgaard.

Dermed var Danmarks sidste Chance uhjælpelig forspildt. Vel blev Kongen modtaget som en stor Sejrherre, da han den 13. August vendte tilbage til sin Hovedstad, men det ændrede ikke ved Kendsgerningerne. Nøjagtig

paa Aarsdagen for Kongens Hjemkomst, den 13. August 1645, undertegnedes Freden i Brømsebro, som for stedse gjorde Ende paa Danmarks Stilling som Østersøens Herre.

Da var Christian IV allerede en nedbrudt Mand. Sorg over Fædrelandets Ulykke og bitre Familiesorger tærede hans sidste Kræfter op. Hans Regering, der oprindelig havde tegnet saa straalende, var endt i en beskæmmende Nedgangsperiode, Riget var ved hans Død beskaaret og forarmet. Og Kongen selv var langt fra uden Skyld i dette. Hvad er det da, der har gjort, at ingen Konge af det oldenborgske Hus har staaet Folkets Hjerte nærmere end Christian IV, saaledes som en nulevende Historiker udtrykker sig? Det er ikke svært at sige. Først og fremmest er det Kongens Personlighed. Primitive menneskelige Egenskaber som Tapperhed, Pligttroskab og Ligefremhed kan sætte sig dybere Spor i den folkelige Bevidsthed end selve det historiske Resultat af en Konges Virke. Det gælder netop Christian IV. Og fremfor alt gælder det Christian IV i Slaget paa Kolberger Heide den 1. Juli 1644.

Litteratur:
Christian IV's egenhændige Breve ved C. F. Bricka og J. A. Fridericia.
Chr. Bruun: Slaget paa Kolberger Heide. 1879.
Axel Larsen: Christian IV's Krige. 1895.
Troels Lund: Christian IV i Slaget paa Kolberger Heide. Hist. Fortæll. 8.
Dansk Biografisk Leksikon.

Paul Gerhardt Ørberg, f. 1923, Student fra Kolding højere Almenskole 1942, studerer Historie ved Københavns Universitet.

KARL XII.s GEJSTLIGE FANGE

Af Adjunkt *Gustav Tolderlund-Hansen.*

Fra Kirkens ældste Tider har Forholdet mellem den gejstlige og den verdslige Magt jævnlig givet Anledning til Konflikt. Gang paa Gang har Kirkens Mænd følt sig kaldet til at træde frem og protestere, naar Kejseren havde glemt Grænsen for sin Myndighed, men undertiden var det ogsaa Kejseren, der mente at maatte værge sig mod Gejstlighedens Overgreb. Ikke faa af Kirkens Mænd har maattet lide for deres Overbevisning; her skal fortælles om en af dem, den svenske Provst *Jacob Boëthius*, som under Karl XII maatte udstaa et Fængselsophold paa over 12 Aar.

Det var Enevoldsmagten, han var kommet i Strid med. Enevælden var blevet indført i Sverige paa et Tidspunkt, da Landets Tilstand i mange Henseender var sørgeligt. I den skaanske Krig med Danmark var det i de foregaaende Aar gaaet haardt ud over Grænseegnene, og Statsgælden var vokset umaadeligt. Adelen sad inde med fem Sjettedele af Jorden, og Kongens Mulighed for at afhjælpe Nøden, var følgelig stærkt begrænset. Ved Enevældens Indførelse fik Karl XI alle ønskelige Midler i Hænde. Paa Rigsdagen i 1680 fik Kongen overdraget hele den afgørende Myndighed, kunde styre Riget efter Behag og behøvede kun at spørge Rigsraadet, naar han selv vilde.

Og Kongen benyttede sin Magt. Med haard Haand greb

han ind i Statsstyret, og skønt de følgende Aar ubestrideligt kendetegnedes ved Fremgang paa de fleste Omraader, er det ikke underligt, at Kongens Fremfærd affødte Misfornøjelse. Først og fremmest hos dem, der blev ramt direkte. Højadelens uhyre Godsbesiddelser reduceredes med haard Haand, og dens tidligere Magt blev brudt. Her skal vi dog ikke beskæftige os med den Harme, dette vakte; vi skal møde en Protest, som blev rejst af en ganske anden Grund, rejst af en Mand, som ikke havde mistet noget materielt og ikke gjorde sig Haab om at vinde noget, men som blot blev drevet frem af sin Samvittighed. En ensom Skikkelse, hvis Brøde var, at han vovede at løfte sin Røst mod det herskende System, og som maatte bøde derfor med sit Embede, sin Ejendom og sin Frihed.

*

Anledningen til hans Optræden var Kirkens stadig stigende Ufrihed. Mens den svenske Kirke efter Reformationen havde formaaet at hævde en ret betydelig Selvstændighed over for den verdslige Magt, var den nu helt og holdent blevet underordnet Enevoldskongen, og da Boëthius efter Karl XI.s Død 1697 fandt Lejligheden inde til at protestere, gjorde han det uden Betænkning. Han blev, som vi skal se, omgaaende draget til Ansvar derfor.

Boëthius var paa det Tidspunkt Provst i Mora Sogn i Dalarne og et halvt Hundrede Aar gammel. Han stammede fra en gammel Præsteslægt, og af hans Forfædre havde ikke mindre end to siddet i Mora Sognekald før ham. De var velstuderede Folk, beundrede for deres Lærdom og praktiske Duelighed. I den Henseende slægtede Jacob Boëthius dem paa, og hans Interesser var ingenlunde begrænsede til Teologien. Han studerede Matematik,

og i Brugen af det latinske Sprog opnaaede han en usædvanlig Færdighed. Samtidig var han en from Kristen. I det store Forsvarsskrift, han udarbejdede, efter at der var rejst Anklage imod ham, hævdede han, at det for ham ikke var nogen Straf at skulle skilles fra denne alt for syndige Jord og dette højst bedrøvelige Liv, »men det er den allerhøjeste Velgerning og Naade, som jeg nogen Sinde kunde vente og modtage af min Gud, og hvorefter jeg fra min Ungdom har haft en særdeles Længsel, hvilket Gud selv paa sin store Tilkommelses Dag skal vidne med mig.«

Dog var ikke blot Lærdom og Fromhed karakteristisk for Boëthius. Han var tillige i Besiddelse af en udpræget Retsfølelse og af Mod til at gøre den gældende, ligegyldigt hvad han risikerede derved. Menneskefrygt kendte han ikke, og at gaa paa Akkord med sin Samvittighed kunde aldrig falde ham ind. Saa stærk var hans Retsfølelse, at der nok kunde komme noget rethaverisk over ham. Som Eksempel derpaa skal her kort fortælles om en Episode, som indtraf, mens han var Lektor ved Gymnasiet i Västerås, hvor han virkede i Aarene 1681—93. Her kom han ind i en voldsom Strid i Anledning af en Embedsbesættelse. Ved Gymnasiet var et Lektorat ledigt, og Konsistoriet skulde besætte Posten. Boëthius var Medlem af Konsistoriet og havde en Favorit, som det til en Begyndelse saa ud til, at han uden Vanskelighed skulde faa ført igennem. Han havde allerede faaet Bemyndigelse til at lade Manden vide, at han var kaldet, da en af Kollegerne i Konsistoriet i sidste Øjeblik meldte sig som Ansøger. Denne samlede Flertallet af Stemmerne og var dermed valgt. Ikke desto mindre satte Boëthius sig ned og skrev til sin Kandidat, at denne af Konsistoriet var kaldet. Stor Opstandelse, da dette kom for Dagens Lys! Kollegerne faldt naturligvis

over Boëthius, men denne var ganske sikker paa at være i sin gode Ret. Man havde jo allerede truffet Valget, og det maatte være bindende. Men dertil kom som det afgørende, at den Kollega, der nu havde faaet Embedet, var ganske uegnet til at bestride det. Alene for Ungdommens Skyld maatte man altsaa forhindre, at han fik det. At det kneb med den paagældendes Kvalifikationer, nægtede de andre ikke, men alligevel —! Paa det følgende Konsistoriumsmøde kom det til et regulært Skænderi mellem Boëthius og denne Kollega. Tiden var jo ikke sart, hvad Ordvalget angaar, men man fandt dog, at det var lige groft nok, naar Boëthius havde anvendt Udtryk som Spøgelse, Trold, Djævlefoster og forhekset Kød for at karakterisere sin Modstander. Sagen blev sendt til de øverste Myndigheder og verserede længe, før den endte med et Forlig.

Episoden er omtalt her, fordi den giver et ganske godt Billede af Boëthius: hans Voldsomhed og Frygtløshed, hans stærke Retsfølelse, som forbød ham at svigte sin Overbevisning. Det er værd at lægge Mærke til, at det ikke var Trættekærhed, der drev ham frem. Gang paa Gang under Forhandlingerne hævdede han, at han var villig til at indrømme menneskelige Fejl og Svagheder, men at han over for Hovedsagen havde ren og uplettet Samvittighed. Han var overbevist om, at han kæmpede for en god Sag, og sagligt havde han sikkert Ret. Kollegaen var næppe værdig til at beklæde Embedet, og for Ungdommens Skyld var det bedst, om det blev forhindret. Det hedder i en gammel Omtale af Sagen, at de andre i Konsistoriet tog denne Ansøgers Parti »ikke just for hans Skyld, men af Uvilje mod hans overlegne Modstander«.

*

Aabenbart har ogsaa de højeste Myndigheder været klare over dette, for det var langt fra, at denne Sag skadede Boëthius i hans Karriere. Allerede det følgende Aar, 1693, udnævntes han af Kongen uden Ansøgning til Sognepræst i det store Mora Kald, og man saa — sikkert med Rette — dette som Udtryk for Kongens særlige Bevaagenhed. I samme Retning peger det, at han kort efter sin Tiltrædelse blev gjort til Provst.

Med Dygtighed og Nidkærhed røgtede han Embedet, men kun faa Aar fik han Ro dertil. I 1697 brød den store Storm løs over hans Liv, da han aabnede sit Angreb mod Enevælden.

Han vidste, hvad det gjaldt, og betænkte sig længe, før han tog til Orde. »Jeg bekender,« skrev han siden i sit Forsvarsskrift, »at jeg i Begyndelsen af menneskelig Svaghed og kødelig Frygt for Mennesker og alt det, jeg vel forudsaa forestod mig at lide, strittede meget imod og ikke vilde adlyde Samvittigheden og Guds Aands Indgivelse, som drev mig til at straffe, hvad jeg nu straffet har; jeg græd og bad og søgte allehaande Udflugter nogle Dage, men det var da, som David siger, som knustes mine Ben, og det brændende Helvede syntes ligesom aabent for min Forstands Øjne, indtil jeg endelig nedslog al Frygt for Mennesker og for alt det, der kunde forestaa mig at lide, og befalede mig i Guds Hænder.«

Den 19. November 1697 indleverede han til Brevposten i Falun to Skrivelser, den ene rettet til Regeringen, den anden til Ærkebispen, og begge indeholdende en skarp Paavisning af, at Stænderne ved at overdrage Kongen den fulde Enevoldsmagt havde overtraadt Guds Bud.

Svaret lod ikke vente længe paa sig. Den 7. December blev det paalagt Svea Hovrätt at rejse Kriminalsag mod

Præsten i Anledning af de »alt for grove og opsætsige Overgreb«, hans Skrivelser indeholdt. Den 14. December, Karl XII.s Kroningsdag, blev Boëthius fængslet. Selv var han overbevist om sin Uskyld. Han havde ikke villet Kongen noget ondt; tværtimod, han havde til det sidste agtet og æret Kongen. Netop paa Kroningsdagen havde han om Morgenen samlet alle i sit Hus og holdt Andagt med dem, havde formanet dem til trofast Forbøn for den unge Konge, læst et til Lejligheden egnet Kapitel af Skriften og bedt for Konge og Land. En lignende Andagt havde han holdt lige før Aftensmaaltidet. Han fortæller selv: »Efter Maaltidets Slutning drak jeg min allernaadigste Konges Skaal samt Hendes Majestæt Enkedronningens og Deres kongelige Højheder Prinsessernes Skaal med trofast Hjerte og Enfoldighed, efter den Gave, Gud har mig forlenet.« Der er ingen Grund til at tvivle om Ægtheden af disse Ord fra Forsvarsskriftet. Han var ikke blot Patriot, men omfattede Kongen med Ærbødighed og Kærlighed. Og nu blev han arresteret for Majestætsforbrydelse! Klokken 10 om Aftenen den 14. December, efter at alle var gaaet til Ro, blev der banket paa Præstegaardens Dør. Udenfor stod en Flok Soldater under Anførsel af en kgl. Befalingsmand. »De rykte mig fra min Natteseng, hvor jeg nys havde lagt mig,« fortæller Boëthius, »fra min Hustrus og mine Børns Side, under deres ynkelige Graad, Hylen og Forskrækkelse, ud paa Slæden, og førte mig saa i største Hastighed her til Stockholms Slots Fængsel.«

Nu tog en langvarig Retssag sin Begyndelse Lad os høre, hvad Anklagen gik ud paa. En Anekdote har villet vide, at Boëthius paa Prædikestolen skulde have sagt: »Vé det Land, hvis Konge er et Barn.« Det er næppe rigtigt; i alt Fald møder man ikke i Dokumenterne fra Retssagen

nogen Beskyldning derfor, og det vilde vel have været et Hovedpunkt i Sagen, om det havde kunnet bevidnes. Man holdt sig til de Skrivelser, der var sendt Regering og Ærkebisp. I dem havde Boëthius paastaaet, at ved at give Kongen den fulde og hele Enevoldsmagt var man gaaet Guds Ære for nær og havde glemt, at selv den mest magtfuldkomne jordiske Regent kun er et Menneske, menneskelige Fejl og Ufuldkommenheder undergiven. Fejlen var Stændernes, som i deres Beslutning af 20. Nov. 1693 havde givet Kongen en Magt, som ikke kunde andet end krænke Guds hellige Majestæt. Man har ikke bevaret selve Ordlyden af Boëthius' Skrivelser, men af Anklageskriftet imod ham kan det ses, at han blandt andet har vendt sig mod Stænderbeslutningens Ord om, at Kongen ikke skal staa nogen paa Jorden til Ansvar for sine Handlinger, men at han har Magt til at regere *efter sit Behag* og *som en kristelig Konge*. De to fremhævede Udtryk har Boëthius ikke kunnet faa til at stemme overens. Hvem har nemlig nogen Garanti for, at Kongens Behag falder sammen med hans Pligt som en kristen Konge? Ligeledes kritiserer Boëthius, at man som Grund for Rigets Velfærd ved Siden af og jævnbyrdig med Guds den Allerhøjestes Hjælp har sat Hans Majestæts Anstalter og Forordninger og erklæret dem for en saa fast Grund, at intet deri skal kunne rokkes. Videre udbeder han sig en Forklaring paa, hvordan Stænderne har kunnet kalde Kongens Regeringsanstalter 1) en retfærdig Grund, 2) en fast Grund, 3) en Grund, paa hvilken alene Rigets Velfærd næst Guds den Allerhøjestes Hjælp hviler, 4) en Grund, som ikke kan rokkes; han finder nemlig i alt dette ingen Plads for Guds Naade, om hvilken Meningheden plejer at synge: »Men Herrens Naade alene bliver fast og sikker i Evighed«.

Endelig vender han sig kraftigt imod, at Stænderne har forpligtet sig til med Liv og Blod at forsvare Højstsalig kgl. Majestæts Regeringsforanstaltninger og Forordninger af enhver Art, thi »hvor stor og berømmelig en Konge her paa Jorden end er, saa er han dog et Menneske og kan for saa vidt fejle.« Saaledes frygter Boëthius ogsaa, at der findes Fejl i den afdøde Konges Forordninger, og at ville forsvare saadanne Fejl med Liv og Blod, hvad andet er det, siger han, end at forfølge Sandheden og Retfærdigheden.

Det er da den gamle Strid om at give Kejseren, hvad Kejserens er, og Gud, hvad Guds er, der her er brudt ud i lys Lue. Det forekom Boëthius, at den verdslige Magt her saa aabenbart var trængt ind paa Guds Domæne, at han som Præst og kristen Mand var forpligtet til at rejse en Protest. Han følte, at han maatte gøre det for Fædrelandets og Kongens egen Skyld, og kunde derfor med god Samvittighed hævde, at hvad han havde indladt sig paa, var ligefrem et Udtryk for hans Kongetroskab. »Om jeg nu,« hedder det i Forsvarsskriftet, »efter det guddommelige Kald, jeg er mig bevidst at eje, havde fundet nogen Synd hos min Konge og straffet den (nu har jeg imidlertid kun fundet den hos Rigens Stænder), ikke kunde jeg derfor beskyldes for Majestætsforbrydelse mere end Nathan, da han sagde til Kong David: *du er Dødens Mand,* eller Elias, som sagde til Akab: *du forvilder Israel;* jeg gjorde det af en god Grund, nemlig paa Guds Vegne. Det er jo, som Paulus siger, Gud selv, der formaner gennem os.«

Man kan ligefrem af de anførte Ord høre, hvor overbevist Boëthius var om sit guddommelige Kald. Han følte sig som en af de gammeltestamentlige Profeter, der i

Guds Navn revsede selv Kongen og hans Hus. Under Fangenskabet var det ham meget om at gøre at faa Anklageren til at indse dette. Derfor anførte han med Stolthed en Række Eksempler paa, hvordan han gennem Aarene havde været Kongen en tro Tjener og opfordret sine Medmennesker til det samme og derfor ogsaa haft den Glæde at kunne føle sig staaende i Kongens særlige Gunst. Men, tilføjer han saa i samme Aandedrag, »Troskab mod Konger og Fyrster bestaar nu ikke i, at man altid taler dem til Behag, men at man gør det, som tjener deres Rige til Nytte og Salighed«.

Regenten maa selv prøve at indse Grænsen for sin Magt. Som Eksempel paa en Fyrste, der formaaede dette, nævner Boëthius den store Gustaf Adolf, som, kort før han udaandede i Slaget ved Lützen, sagde til sin Overhofprædikant: »Min Hr. Doktor, jeg har Grund til at takke Gud, fordi alt staar vel til og gaar efter mit Ønske. Men jeg sørger over, at hver Mand i den Grad ærer mig som en Gud. Derfor vil Gud engang straffe mig. Men Gud er mit Vidne paa, at en saadan Formastelighed og Galskab ikke behager mig. Nu befaler jeg mig og mit Værk i Guds Haand; han har det begyndt, han vil visselig ogsaa udføre det til sin Ære.« Saadanne Ord, siger Boëthius, fortjener at blive indskrevet i alle Kongers og høje Herrers Palæer, ja, i deres Hjerter.

Anklagerne forstod imidlertid ikke Boëthius' Motiver. Havde maaske ogsaa med god Grund svært ved det. Det tragiske er nemlig, at hvor rigtig mangt og meget i hans Indvendinger var, bundede hans Samfundssyn paa afgørende Punkter i gammeltestamentlige Forestillinger, som havde mistet deres Gyldighed forlængst. Hans Ideal var

et gammeltestamentligt Teokrati, en Samfundsorden, hvor det i alt var Guds Ord, d. v. s. Bibelens Bud, der gjaldt.

I et af sine Skrifter siger han, at hverken Rigsforsamlingen eller mindre Forsamlinger, hverken aandelige eller verdslige, Konger, Kejsere, Fyrster, Biskopper eller Herrer, ejheller noget kristent Menneske paa Jorden »have ud af Gud og hans Ord den ringeste Magt eller Tilladelse til at give nogen Befaling eller stifte Love for deres Undersaatter efter eget Behag, men de bør i alt vide og se efter Guds Love, hans hellige Ret, han Vedtægter og Forordninger, udtrykt i den hellige Skrift.«

Paa det kirkelige Omraade benægtede han Kongemagtens Ret til at udøve Myndighed; han krævede en Frihed for Kirken af den Art, som havde eksisteret før 1686, og han havde Tanker om, at en fri Kirkeforsamling skulde udstyres med en særlig Domsmagt. Ud fra dette Syn var det, han paa de gammeltestamentlige Profeters Vis løftede sin Røst, advarende Landets øverste Myndigheder mod at afvige fra Guds Vej. Hans Anklagere forstod næppe disse Bevæggrunde. Anerkende dem vilde de i alt Fald ikke. Man krævede ham straffet paa Jord, Gods og Liv.

Retssagen varede Vinteren igennem. Boëthius' Venner var klare over, at den havde taget en alvorlig Vending, og de lagde Tryk paa ham for at bevæge ham til at tilbagekalde. En af dem besøgte ham i Fængselet og forestillede ham, at eftersom det var umuligt for nogen at udrette noget i en saa syndefuld Tid, maatte han hellere lempe sig efter Tiden. Boëthius svarede: »Ja, fordi I og flere, som skulde foregaa andre med et godt Eksempel, indretter jer efter Tiden, derfor staar det saa ilde til i vort kære Fædreland, og en anden, som viser Nidkærhed for

Guds Ære, maa altsaa lide. Indstil I jer kun efter Tiden, om I saa behager, I faar nok at se, hvad Løn det giver; men jeg gør det ikke.«

Et Indtryk af Boëthius' personlige Sindsstemning gennem disse Maaneder faar man i de Breve, som er bevaret fra denne Tid, bl. a. nogle Breve til Hustruen og Børnene. Ikke et Øjeblik mister han sin Fatning, skønt han er klar over, at det rimeligvis bærer mod Døden. Han giver Forskrifter for Børnenes Undervisning og Optugtelse og for Ordningen af dette eller hint i den hjemlige Husholdning. Han taler Trøst og Frimodighed til dem alle, forsikrer om sin Tillid til Sagens Retfærdighed og sin Tro paa, at Gud ikke vil svigte. Menneskeligt er disse Breve gribende Dokumenter. I et af dem hedder det: »Jeg tager dig, Daniel, og dig, Simon, til Vidne paa, hvad jeg sagde til eder i mit Kammer i Fjor: Kære Sønner, sagde jeg, haab paa Gud og forlad eder paa hans faderlige Forsorg, uryggelige Godhed og sandfærdige Lofter, og hold eder altid til ham; I maa ikke haabe paa mig, forlade eder paa mig og saa gøre mig til eders Afgud. Men til Gud alene skal I haabe og sætte eders Lid. Han kan ogsaa uden Tjeneste og Hjælp forsørge eder... Hvad mig angaar, saa er jeg Gudskelov ved godt Helbred og god Tilstand til Legeme, Sjæl og Samvittighed, og det, jeg lider, lider jeg for Guds Ord og Ære, eder og mangen Mand til Nytte og Velfærd.«

Den 27. Maj skrev han til Sønnerne: »Om min Sag tror jeg nu, at jeg aner (det bliver mellem os), at de ikke ved, hvordan de med Ære skal slippe af med mig. Dømme eller fælde mig kan de ikke i en saa klar og retfærdig Sag, fri mig kan de ejheller, om de ikke skal dømme og fælde sig selv. Dette er, hvad jeg gætter.«

*

Men Boëthius gættede ikke rigtigt. Et Par Maaneder senere, den 28. Juli, faldt Dommen: for sin Opsætsighed skulde Moraprovsten miste Jord, Gods og Liv, og hans forargelige Skrifter skulde af Bøddelen opbrændes. Faa Dage senere blev Fangen ført til Storkyrkans Sakristi, hvor han højtideligt blev afsat fra sit Præsteembede; siden maatte han overvære Opbrændingen af sine Skrifter. Da Bøddelen ikke straks kunde faa Ilden til at fænge, udbrød Boëthius: »Guds Sandhed brænder ikke!« og da Bøgerne omsider gik op i Luer, raabte han: »I brænder Papir, men Guds Sandhed kan I ikke brænde«

Den øvrige Del af Dommen blev ikke eksekveret. Kongen benyttede sig af sin Benaadningsret og ændrede Straffen til livsvarigt Fængsel paa Nöteborg Slot, beliggende paa en lille Ø, hvor Neva strømmer ud fra Ladogasøen og identisk med det nuværende Schlüsselburg. I November samme Aar blev den dømte overført til dette fjerne Fængsel. Han blev i Begyndelsen behandlet overordentlig strengt, idet han blev anbragt i »den gamle Badstue eller Røgstue uden Gulv«, og man tillod knap nok, at en Kone en Gang imellem kom ind og gjorde hans Værelse i Stand og gav ham noget varm Mad.

I henved fire Aar sad Boëthius fængslet her. I disse Aar var det, Karl XII med saa meget Held indledede sin krigerske Løbebane. Med Held tog den unge Konge Kampen op mod Danmark, Polen og Rusland, tvang Danmark til Fred ved at rykke direkte mod København, besejrede Russerne i Slaget ved Narva og vendte sig saa mod August II. Men medens han var indviklet i Krigen i Polen, gjorde Russerne et nyt Fremstød, og mellem deres Erobringer var Fæstningen Nöteborg; den faldt i Efteraaret 1702. Boëthius var under disse Kampe i stor Fare. En Bombe

faldt ned foran Døren til hans Fangerum, og Resultatet var, at ikke blot Ruderne i det eneste lille Vindue knustes, men at ogsaa Døren trods sin Slaa og svære Jernbom blev revet op. Mellem de sammenskudte Mure blev han fundet af Russerne og ført til Wiborg. En Anekdote fortæller, at han ved denne Lejlighed fik Tilbud om at blive den russiske Kirkes Patriark, hvortil han skal have svaret, at han hellere vilde være sin Konges Fange end Czarens Patriark. Det er vel blot en Krønike. Mere vel bevidnet er det, at han paa Rejsen til Wiborg atter var i Livsfare under en svær Storm, og at han efter Anbringelsen paa Slottet i Wiborg led haardt under Kulden, indtil man kunde faa indrettet ham et passende Kammer. Han faldt da ogsaa i en svær Brystsyge og maatte holde Sengen i henved fire Maaneder.

I sit nye Fængselsrum fik han det langt bedre, og Landshøvdingen og hans Frue ydede ham mange Begunstigelser. Han fik saaledes Mad fra deres eget Bord. I 1704 fik han endog Tilbud om at komme paa fri Fod. Hans Hustru havde i Samraad med en af hans Venner bedt Kongen om Naade, og Kongen havde fra sin Lejr i Polen befalet, at Fangen skulde sættes paa fri Fod. Men saadan lod Boëthius sig ikke behandle. Han sendte den 11. November Kongen et langt, frimodigt Brev, hvori han begærede ikke nogen Naade, men blot den Retfærdighed, som Kongen efter Guds hellige Bud var pligtig til at yde ham. Selv havde han allerede Aaret forud i en Skrivelse til Kongen begæret tre Ting: 1) Æresoprejsning og Genindsættelse i sin tidligere Tjeneste 2) at hans Sag maatte komme for et passende Forum eller et kristeligt Møde, 3) at han uhindret maatte udgive en Traktat om kristne Menneskers rette Kirkeskrud. Denne Skrivelse var forøvrigt aldrig kom-

met Kongen i Hænde, men Boëthius vilde i alt Fald ikke tage imod Befrielsen, fordi hans Hustru uden hans Vidende og Vilje havde bedt derom. Han var blevet dømt uretfærdigt, og nu vilde han have sin Ret.

Bange var han ikke blevet efter disse Aars Fængsling. Han benyttede nu Lejligheden til igen at sige sin uforblommede Mening om Enevælden: »Jeg er i mit Indre aldeles forsikret om, at havde ikke dette forbandede franzøske Væsen og Souveraineté, som de kalder det, og som brød frem og lod sig høre i sin fuldkomne Form og Skikkelse i Rigsdagsbeslutningen 1693, havde ikke det været, da havde den salig Konge, glorværdig i Ihukommelsen, Carl XI, levet endnu den Dag i Dag, Stockholm Slot staaet uskadt og hele Svea Rige samt dets Indbyggere hver og een siddet i Fred og Rolighed i sin Hytte. Thi bemeldte Rigsdagsbeslutning kan ... ikke opfattes anderledes end som et offentligt og skriftligt gjort Afkald fra den rette kristelige Tro og Fortrøstning til Gud; i Stedet har man sat Fortrøstning til Mennesker og menneskelig Visdom, som er stygt Afguderi.« Ganske vist tilføjer han, at han er klar over, at sligt ikke har været den afdøde Konges eller Stændernes Mening, men at det ligefuldt er forkasteligt at omgaas saa uforsigtigt med Ordene, naar Guds hellige Ære som her staar paa Spil. Og vilde nogen undre sig over, at han stadig — efter aarelang Fængsling — blev ved at hamre paa samme Sag, havde han selv Svaret paa rede Haand: han var sendt dertil af Gud Herren selv. Derfor har han ogsaa Mod til i samme Brev direkte at kritisere Kongens Krigsførelse. At drage Rigets Krigsmagt langt ud over Landets Grænser, dybt ind i Fjendens Land, det strider baade mod Guds Ord og den kristelige Kærlighed. »Det er godt at fortrøste sig paa Gud, men samtidig

i Ydmyghed at følge hans Ord og Raad, det er bedre endnu. Det er ikke nok at *sige*, at man vil regere efter Guds Behag; man maa ogsaa *gøre* det.«

Stemningen over for Boëthius var blandt Kongens Raadgivere saa god som mulig ved denne Tid. Man havde overvejet alvorligt, om man ikke kunde faa ham fri. Nu kom denne Skrivelse. Det er ikke underligt, at man nu betragtede den gejstlige Fange som gal. Med eet Slag havde han her forspildt alle sin Chancer. Nu blev han imidlertid hentet tilbage fra Wiborg til Stockholm og en Tid indsat i Danviken Fængsel; et Par Maaneder senere overførtes han dog til et mildere Fangenskab i *Barnhuset*. Her sad han saa de sidste fem Aar af Fangenskabet, fra Efteraaret 1705 til 23. Sept. 1710.

Stadig er han ved godt Mod. Stadig følger han med i Familiens Anliggender, giver i sine Breve til Hustruen gode Raad og Formaninger. Undertiden har disse sidste faaet en ret pudsig Form, som da han i et Brev kort før Frigivelsen holder Hus med sin Kone, fordi han har hørt, at hun er begyndt at bruge Nattøj med Kniplinger og gaa med klar Batistkrave. Hun risikerer jo at blive idømt Bøde, og »det vilde sandelig være en djævelsk Skam for mig, der for mange Aar tilbage har talt og skrevet saa meget mod denne forbandede Hovmodsdragt.«

Efterhaanden fik han tilstaaet betydelige Friheder. Han maatte saaledes modtage Gaver, og i Perioder kunde han bevæge sig ret frit om i Byen og besøge Venner og Bekendte, og han har ført en ret udstrakt Korrespondance. Sine Synspunkter ændrede han ikke. I et Brev til Ærkebiskoppen taler han endnu faa Maaneder før Frigivelsen i skarpe Ord om, hvordan Kirkens Mænd har været med til at forføre Kongen til en antikristelig Hoffærdighed.

Men skønt han saaledes ikke paa noget Punkt gav efter, forbarmede man sig alligevel til sidst over ham, og den 23. Sept. 1710 blev han sat paa fri Fod. Det var Raadet, der traf Beslutningen herom, ikke Kongen, maaske et Vidnesbyrd om, at der begyndte at dæmre en Forstaaelse af, at hans Kritik ikke havde været ganske hen i Vejret.

Efter sin Frigivelse vendte Boëthius tilbage til sin Hjemegn Västerås, men efter at han i 1714 ved en Brand havde mistet sit Hjem her, flyttede han ud paa en Gaard, han havde faaet med sin Kone, og her levede han da sine sidste Aar, til han døde 23. Febr. 1718.

Sine Optegnelser om sit Liv slutter Boëthius med disse ydmyge Ord: »Under al min Bedrøvelse og alt mit Besvær har *Gud* været min Trøst og bevaret mig fra alt ondt og vendt det onde til en salig Ende og gjort mig frimodig i alle mine Anfægtelser.«

Det var denne Tro paa at være Guds Talerør, som gav Boëthius Mod til at tale og Kraft til at bære Martyret.

Litteratur:

Loenbom: Anecdoter om svenska män, I, 1770—75.

E. Lorents Petersson: Prosten i Mora Jacob Boëthius, Stockh. 1878.

Boethius' Liv er skildret af Harry Blomberg i Romanen: Mäster Jacob, Stockholm 1942, (dansk Overs. 1943) og Fortsættelsen: Jacobs dröm, Stockholm 1943.

Gustav Tolderlund-Hansen, f. 1911, cand. mag., Adjunkt ved Christianshavns Gymnasium. Har udgivet »Kirken i Folkets Liv, Træk af dansk Historie, fortalt for Ungdommen«, 1941. Medredaktør af Værket »Den danske Kirke og vor Slægt«, 1943.

LAURITS LA COUR TIL SKJÆRSØ

Af Dr. phil. *Fridlev Skrubbeltrang.*

Krisetider.

Der var engang en Herregaard, men ingen vilde have den. Een, to og tre Gange blev den udbudt til Auktion paa Æbeltoft Raadstue, men der kom ingen Købere, ikke engang da den blev opraabt for 100 Rigsbankdaler.

Det er ingen Molbohistorie, men det skete i 1825, under en af de værste Landbrugskriser, vort Land har oplevet. Staten havde dengang maattet overtage en Mængde Gaarde, fordi Ejerne ikke kunde klare deres Forpligtelser. Den gamle Hovedgaard Skjærsø i den skovrige Egn mellem Draaby og Stubbe Sø i det sydlige Mols var en af dem. Paa Reformationstiden ejedes den af Rigshovmester Mogens Gjøe, »den rigeste Herre paa Børn og Godser, som paa den Tid var i Danmark«, og længe havde hans Efterkommere Gaarden. I 1722 blev der af Skjærsø og dens Bøndergods, ialt 500 Tdr. Hartkorn, oprettet et Stamhus for »de Benzoners Familie«. Hundrede Aar senere var det meste af Herligheden solgt, idet Bønderne var blevet Selvejere. Hovedgaarden var forfalden og Jorderne saa forsømte, at ingen turde overtage den.

Jo — én. En ung Forvalter paa Herregaarden Rugaard i Nabosognet kunde ikke faa det elendige Skjærsø ud af

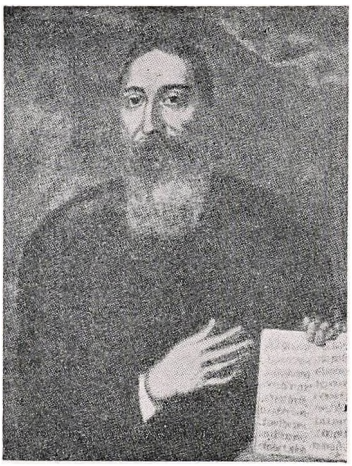

Ukendt Kunstner.
Jacob Boëthius.

Wiborg Slot i Finland, hvor Boëthius
en Tid sad fangen.

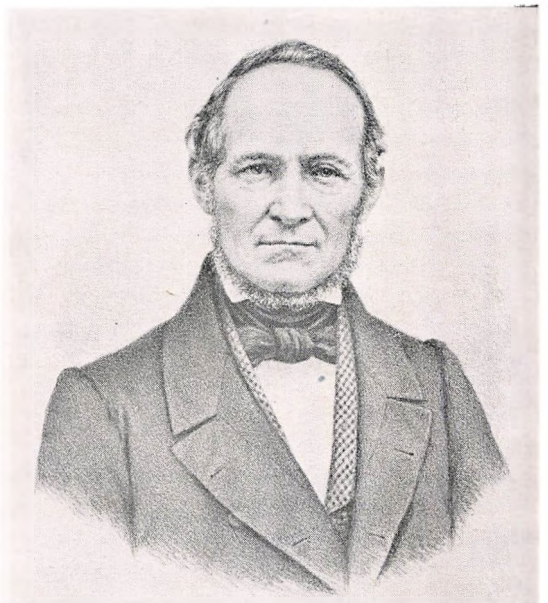

Laurits la Cour til Skjærsø.
(Litografi fra 1898 af Harald Jensen
efter et Fotografi fra ca. 1860.)

Tankerne, endda Folk sagde, at Fuglene døde af Sult, naar de fløj over Gaardens Marker! Galt var det naturligvis, for naar mangen Landmand ikke turde binde an med en almindelig Bondegaard, fordi Priserne paa Landbrugsvarer var saa lave, at der ikke kunde blive Penge til at betale Skatterne med, hvordan skulde det saa gaa med en »afklædt« Herregaard paa 72 Tdr. Hartkorn foruden tilhørende Tiender og Bønderhuse?

Maaske saa *Laurits la Cour* allerede i Aanden, at Skjærsø ved energisk Arbejde skulde blive en af de bedste Gaarde i Landet, et Lærested og et Hjem, som ingen Landmand kunde ønske sig bedre. Men snarere greb han dog til, fordi han havde Ungdommens Vovemod og Virkelyst og fremfor alt længtes efter at arbejde paa sin egen Grund, selv om Tiderne var aldrig saa kritiske. Han var heller ikke den første Landmand i Familien.

Slægten.

Laurits Ulrik la Cours Farfader, Pierre la Cour, var indvandret til Danmark i Aaret 1732. Hans Forældre var begge franske, men han var født og opdraget i Tyskland. Kun 16 Aar gammel kom han saa til Herregaarden Aakjær ved Odder for at undervise i Fransk. Pierre blev i Danmark og følte sig efterhaanden saa dansk, at Fadervor efter Sigende var det eneste, han lærte sine egne Børn paa Fransk. Først var han »Sprogmester«, saa Skriver og Foged paa forskellige jyske Herregaarde, og han døde i 1775 som Forpagter paa Herregaarden Strandet i Fjends Herred.

Slægten la Cour havde faaet Rødderne i den danske Jord, men nogen fremtrædende Landbrugerslægt blev det foreløbig ikke. Af Pierres 10 Børn blev kun den yngste,

Jørgen, en dygtig Landmand, og han var endda Student og fik tilsidst teologisk Eksamen. Han var kun 8 Aar, da Faderen døde, og som 22-aarig tog han Degnekald i Odder; først senere blev der Raad til at fuldende Studierne. Som den livlige og musikalske Natur han var, vandt han sig let Venner baade oppe og nede paa Samfundsstigen. Sang og Musik var en god Ting, men Kartoffeldyrkning var ogsaa en Vej til Anseelse i de store Landboreformers Dage. Paa sin Degnelod avlede Jørgen la Cour Kartofler i Mængde, og han var desuden Foregangsmand med Hensyn til Datidens primitive Dræning. Da han havde den Lykke at blive forlovet med en »meget smuk og elskværdig Pige«, Charlotte Guldberg (i Familie med Stiftamtmanden, den tidligere Statsminister Ove Høegh-Guldberg), vilde et Præstekald dog have været kærkomment. Det opnaaede han ikke, men det unge Par giftede sig paa Degnekaldet og klarede sig endda, for som Charlotte skrev: »vi skal jo ikke leve med de store, men med Tarvelighed og Sparsommelighed«. Senere købte Jørgen la Cour en lille Gaard til Skolelodden, og da han ogsaa forpagtede Præstegaardsjorden i Randlev, kom der et ikke helt lille Landbrug ud af det. Og Degnefolkene i Odder fik gennem deres arbejdsfyldte, men lykkelige Tilværelse et godt Kendskab til Jorden og den jævne Landbefolkning, som ogsaa skulde komme deres Børn til Gode.

Laurits la Cour, der var født i 1802, havde en lykkelig, men alt for kort Barndomstid i Hjemmet i Odder. Da han var syv Aar, døde Faderen, og Fru Charlotte sad tilbage paa den lille Gaard med 5 smaa Drenge. De tre ældste kom snart efter ud til nogle af Familiens Venner, Laurits til en Forpagter paa Rodstenseje, hvor han havde den lidt ældre Broder Holger i Nærheden. Alligevel blev det en drøj

Tid for den lille Fyr. Plejeforældrene var brave Folk, men Opdragelsen var ikke blødsøden, og Drengen savnede ofte Hjemmets milde Luft. Senere flyttede Plejefaderen, Krigsraad H. C. Møller, til Østergaard en Mil Nord for Odder, og da Laurits i 1816 var blevet konfirmeret, kom han »som et temmelig samvittighedsfuldt ungt Menneske« i Landvæsenslære paa Gaarden.

Ung Landmand.

Krigsraad Møller var en dygtig Landmand, og hos ham blev Laurits la Cour nøje holdt til sine Pligter. Han fik Lov at hærde sine Lemmer og øve sin smidige Krop ved haardt legemligt Arbejde, men der blev ogsaa Tid til mindre Sysler. Der fortælles, at han var saa dygtig til at strikke, at han kunde faa en Strømpefod færdig paa en Vinteraften. I sin Fritid muntrede han ofte Krigsraadens Børn med Leg, Sang og Fortælling, og selv interesserede han sig meget for Fysik og Mekanik; han forsøgte endog at lave en »Evighedsmaskine«.

I fire Aar var la Cour Landvæsenselev paa Østergaard, men under Landbrugskrisen gik det tilbage for Krigsraaden, og han maatte i 1820 bede Plejesønnen om at søge en anden Plads. Den fandt han i Lyngby Præstegaard, hvor hans Moder nu var Præstekone. Hun var blevet gift med Pastor H. P. Barfod, der i sit første Ægteskab havde 7 Børn, alle Sønner ligesom hendes 5, og sammen fik de Søn Nr. 13. Fru Charlotte blev lige elsket af alle de mange Drenge (der dog ikke alle var hjemme paa samme Tid), og Stedsønnen Frederik Barfod, der senere blev kendt som Politiker og historisk Forfatter, sparer ikke paa Lovord over hende i sine Optegnelser til Slægtens Historie: »Jeg

har kun kendt een eneste Kvinde til, der paa samme Tid kunde fremtræde med samme Mildhed og samme Majestæt som hun; og denne ene er Enkedronning Karoline Amalie, hvem altsaa Dronningehvervet virkelig var givet.«

Det var dejligt for Laurits at føle sig hjemme igen, men selv om den 18-aarige Knøs kun var »Bestyrer« af Navn, fandt han nok at tage fat paa. Han gjorde voksen Karls Arbejde ved Præstegaardsavlingen og lagde sig desuden efter mere selvstændige Forretninger. Han havde en Fædrenearv paa 500 Rdl., og med den som Driftskapital begyndte han at drive lidt Kvæghandel. Af Bønderne lejede han nogle Tofter og Vænger, hvor han dyrkede Kartofler. Saa kunde han fede 12—14 gamle Køer, som han købte om Efteraaret og fik opstaldet paa Præstegaarden om Vinteren. Det var et godt Tilskud til den temmelig knappe Løn.

Laurits trivedes godt under de hjemlige og samtidig frie Forhold. Fr. Barfod har tegnet et nydeligt Ungdomsportræt af den ranke, spændstige og ret kraftige unge Mand med det lyse Haar og den sparsomme Skægvækst, »som hverken kunde eller vilde skjule et Par skælmske Smilehuller«. Han var »et mere end almindelig smukt, ungt Menneske, der drog manges Øjne til sig, især af de kvindelige«, men Barfod priser ogsaa hans stilfærdige, rolige Væsen, hans Sandhedskærlighed og Oprigtighed, der nu og da spillede over i barnlig Troskyldighed.

I 1823 blev Stedfaderen forflyttet til Fakse, og her fik la Cour i et Par Maaneder en betydningsfuld Opgave. Præstegaardsavlingen blev bortforpagtet, men Jorderne var ikke udskiftet af Fællesskab med Fakse Bys Bønder, og de 100 Tdr. Land laa spredt paa 54 forskellige Steder. Det blev nu la Cours Arbejde at opmaale disse Jordstykker

og faa en Del af dem mageskiftet med anden Jord, saaledes at Pastor Barfod omkring Præstegaarden fik et samlet Jordareal paa 20 Tdr. Land, mens Resten blev bortforpagtet til nogle Gaardmænd. Betegnende nok kunde Stedfaderen i en Slags Takkeskrivelse i Tidens hjertelige Stil omtale den 21-aarige som en »kyndig og driftig Landmand«, for hvis Fremtid han ønskede alt godt: »Naar du saaledes vedbliver at gaa din Vej frem i Verden rolig og trolig, redelig og fredelig, da vil Guds Bifald og gode Menneskers Kærlighed og Agtelse og Overmænds Yndest og Undermænds Hengivenhed vorde din glade Løn, indvortes Tilfredshed og huslig Lykke vorde din herligste Ejendom, og gavnlig Virksomhed befordre din legemlige Sundhed.«

I Aarene 1823—25 var la Cour først Forvalter paa Rugaard i Hyllested Sogn, senere slog han sig atter paa Kartoffelavl og Kvægfedning, nu i Hyllested Præstegaard, hvor hans Fætter Peter Worm havde sin Embedsbolig. Men det var i Landbrugskrisens værste Aar, og Erhvervet gav ikke noget stort Udbytte, skønt han ogsaa havde et lille Smugbrænderi i Hyllested, hvor en Pige brændte Brændevin for ham, mens Affaldet blev brugt til Svinefoder. Han kunde ikke i Længden holde til hos Familie og leve af den Slags Bierhverv.

Da var det, Skjærsø-Chancen fristede ham over Evne, og sammen med en jævnaldrende Ven fik han ved en fjerde Auktion Ejendommen tilslaaet for 500 Rigsbankdaler. Saa billigt fik de den dog ikke. Der meldte sig en Køber, som underhaanden gjorde et Overbud, og det endelige Slag kom da til at staa ved en femte Auktion den 8. Oktober 1825. Det viste sig, at la Cour maatte op paa 2400 Rbd., før Hammeren faldt. Endda var der Fare for, at

Rivalen vilde gaa af med Sejren ved et nyt Overbud. Derfor var la Cour temmelig forsagt den Morgen, da han drev rundt i Randers, mens han ventede paa Afgørelsen hos Amtmanden. Da havde han en ejendommelig Oplevelse. »I den Spænding, som han gik i, syntes det ham, som om han hørte en vidunderlig Melodi, som han slet ikke kendte. Den tonede længe for hans Sjæl og gjorde ham roligere og mere trøstig. Han kunde dog hverken mindes eller gengive den; men den tonede atter i hans Sjæl i et Par andre afgørende Øjeblikke af hans Liv,« fortæller Fr. Barfod.

Det ventede Overbud kom for sent, og snart efter fik la Cour Købekontrakten. Sammen med sin Kompagnon drog han i Foraaret 1826 ind paa Skjærsø. Ejendommen delte de saaledes, at Vennen fik Parcelgaarden Frederikkesminde og la Cour Skjærsø Hovedgaard.

En Herremand bruger sine Hænder.

Vist var det en elendig Gaard. Besætning og Avlsredskaber var der ingen af og af Korn kun 150 Tønder, hvoraf det meste laa i Jorden som Vintersæd. En prægtig gammel Herregaardslade var solgt af den foregaaende Ejer, flere Avlsbygninger laa halvt i Grus, og i Hovedbygningen var der ikke mange hele Ruder. Skoven var skamhugget, man paastod, at en tidligere Forvalter havde solgt det ene Stykke Bøge- og Egeskov efter det andet til Bønderne for at faa de Snapse, der gav hans Liv Kulør. En stor Del af Jorden laa øde hen, men bød for Resten paa Overraskelser. Langt ude ved det yderste af Marken fandt la Cour et pænt Stykke Rug. Det var en Nabo, der i mange Aar havde

pløjet og saaet paa Skjærsøs Grund og mente at have Hævd paa det. Men nu blev det sidste Gang!

Den nye Herremand var ingen Jagtjunker, han var sin egen Avlskarl og mere end det. Han gik ikke blot i Spidsen ved strengt Markarbejde, men sørgede for, at det kunde blive godt udført. Foraar og Sommer 1826 havde han til Stadighed en Mand sysselsat i Huggehuset for at faa lavet de nødvendige Plove, Harver og andre Avlsredskaber. Paa den Tid var de fleste Redskaber af Træ og kunde fremstilles paa Gaardene. Og la Cour vidste, at »et godt Redskab er det halve Arbejde«.

Foreløbig blev det kun muligt at overkomme Dyrkningen af Markerne nærmest Gaarden, og efter den første, skrækkeligt tørre Sommer kunde han daarligt nok vinterfodre 16 Køer. Det kneb med Kontanter, og la Cour solgte derfor ca. 600 Tdr. Ld. af de længst fraliggende og mest sandede Jorder — for kun 300 Rigsbankdaler Sølv. Nu gjaldt det om at sikre sig saa gode Afgrøder af de resterende Marker, at han kunde overvinde de tilbagevendende økonomiske Vanskeligheder. Med sikker Sans for, hvad der betalte sig i det lange Løb, gik la Cour i 1828 i Gang med at opdyrke de udstrakte Kærjorder i Gaardens Nærhed. Folk spaaede, at de store Planerings- og Afvandingsarbejder vilde være spildt, men den unge Ejer var klar over, at han her vilde faa Marker, der kunde give godt Udbytte uden Gødning, og det havde han haardt Brug for. Resultatet var storartet. Alene Rapshøsten betalte i de første Aar næsten hele Kultiveringsarbejdet, la Cour avlede indtil 18 Fold og fik ogsaa fortrinlige Korn- og Høafgrøder. Snart kunde han holde saa mange Kreaturer, at der blev Gødning nok til de Marker, som nødvendigvis maatte gødes for at give godt Udbytte.

Et lille Kapitel af Kartoflens Historie.

Rapsavlen hjalp mange kriseramte Landmænd og blev derfor ret udbredt i disse Aar. En fynsk Fæstebonde tjente i et enkelt Aar ikke mindre end 1300 Rbd. paa denne »Ukrudtsplante«, som Naboerne havde ment vilde ødelægge hans Økonomi. Men det var dog ved Kartoffelavlen, Laurits la Cour i den følgende Tid udrettede mest for Skjærsø og Omegn. Havde Faderen været en dygtig Kartoffelavler, saa blev Sønnen en endnu bedre Læremester i denne Produktionsgren. la Cour'erne var med til at skrive det danske Kapitel af denne vigtige Kulturplantes Historie.

I 1719 havde fransk-reformerte Indvandrere bragt Kartoflen med til Fredericia, og 1760 forsøgte »Kartoffeltyskerne« at indføre den paa den jyske Alhede. Ogsaa i Nordsjælland var den kendt paa et ret tidligt Tidspunkt. Men endnu i Begyndelsen af det 19. Aarh. var det smaat med Kartoffeldyrkningen, selv om mange Præster var Foregangsmænd ogsaa paa dette Omraade. Jørgen la Cours Sønner var ligesom Faderen ivrige Kartoffelavlere fra Ungdommen af, og til alt Held havde Laurits en Mængde Læggekartofler med sig fra Hyllested Præstegaard. I Tørkesommeren 1826, da Rugen kun gav to Fold og Vaarsæden næppe Udsæden igen, gav Kartoflen 10 à 12 Fold.

Den nye Mand paa Skjærsø fandt god Afsætning for Læggekartofler, og da han manglede Arbejdskraft, udnyttede han den livlige Efterspørgsel paa den fordelagtige Maade, at han lod Køberne besørge Kartoffeloptagningen mod at faa hver niende Skæppe som Vederlag for Arbejdet. Det blev bekendtgjort paa Kirkestævne i Draaby og Nabosogne, hvornaar der var Kartoffeloptagning paa Skjærsø,

og Gaardmænd i stort Tal gav Møde med Heste, Vogne og Plove. De havde deres Børn eller Tjenestefolk med sig, og de Bønder, der boede et Par Mil borte, overnattede paa Herregaarden for at kunne tage fat igen tidligt næste Morgen. Paa et Par Dage fik de Vognene fulde. Da Efterspørgslen efter Læggekartofler i de følgende Aar blev mindre, maatte Akkorden sættes op, indtil Optagerne tilsidst fik hver tredje Skæppe.

Laurits la Cour avlede i Aarene omkring 1830 over 2000 Tdr. Kartofler pr. Aar. Meget faa Herremænd havde en saa stor Kartoffelhøst. Der kunde sælges en Mængde Spisekartofler, og sammen med Broderen Holger, som i nogle Aar gik i Kompagni med ham om Skjærsø, lejede han ofte Kartoffelskuder, der sejlede til København og laa ved Holmens Bro. Senere, da Kartoffelavlen var blevet mere udbredt, fodrede han de fleste Kartofler op. la Cour vandt stort Ry som Studefeder. Han kunde vinterfodre langt flere Kreaturer, end han kunde sommergræsse, og den store Studebestand paa Vinterstald havde til Følge, at de magre Jorder kom i god Gødningskraft.

I 1845 kom Kartoffelsygen og voldte store Ulykker. Paa Irlands grønne Ø, hvor Kartoflen var blevet en Livsbetingelse, udbrød der en Hungersnød, som kostede henved en Million Mennesker Livet og efterfulgtes af en mægtig Udvandring til Amerika. Ogsaa herhjemme var det for en Tid forbi med den indbringende Kartoffelavl. la Cour paa Skjærsø prøvede med alle Midler at bekæmpe Sygdommen, men forgæves. Selv hans berømte æggegule Sukkerkartoffel blev angrebet og gav stadig mindre Udbytte. Driften maatte lægges om fra Studefedning til større Kohold og betydelig Osteproduktion. Først i 1860'erne slog han sig

paa Foderroer, som dengang kun havde meget ringe Udbredelse, og blev en lige saa anset Studefeder som i de yngre Aar.

Frieri med Forhindringer.

Ind imellem Arbejdsdagene forstod »den smukke la Cour« at tage Fornøjelserne med. Han gik ikke af Vejen for en glad Balaften, og det var paa et Bal i Æbeltoft, at han — vistnok i 1828 — saa »Poulsens Datter fra Rolsegaard« og forelskede sig i samme Ellen Kirstine. Hun var 18—19 Aar, og nydelig var hun efter Venners Beskrivelse, en mild og fin lille én, men vant til al Slags Husgerning, en Pige, der kunde taale at ses baade i en Springdans og ved et Dejgtrug. Hun havde ogsaa bedre Skolekundskaber end de fleste Piger paa den Tid, for hun havde i 3—4 Aar gaaet i Skole hos en studeret Degn.

Senere saa de to Unge hinanden paa et Bal i Aarhus, og det traf sig saa heldigt, at de kom til at sidde i Agestol sammen paa den syv Mil lange Hjemtur. Nogle Maaneder senere kom Laurits la Cour til Rolsegaard i Anledning af en Studehandel, men det var nok mest for at se Ellen Kirstine. Det lykkedes ogsaa, og under fire Øjne fik han hendes Ja. Men Pigens Familie var imod Partiet. Hendes Forældre var jævne og stræbsomme Folk med en vis Selvfølelse. Men Poulsen havde købt Gaard lige før Landbrugskrisen, han sad derfor haardt nok i det og ønskede ikke, at hans eneste Datter — Børneflokken var ellers stor — skulde gifte sig med en gældbunden Mand, som la Cour dengang var. Familieovervejelser resulterede i, at Poulsen tog til Skjærsø for at lade Frieren vide, at han maatte slaa Ellen Kirstine af Tankerne. Det kunde han ikke, og *hun*

havde samme Sind. Efter Faderens Diktat maatte hun give la Cour skriftligt Afslag, men hun fik stukket en lille Seddel ind i Brevet og paa den stod der: »Min Mening er Ja.« Og Ellen Kirstine afviste alle andre Bejlere, hvor velhavende de end var.

Der gik et Par Aar, hvor de to Unge kun sjældent saas, men flittigt skrev til hinanden. En Tid blev Brevene lagt under en stor Sten ved Rolsegaards Strand. I Mulm og Mørke red la Cour derhen for at hente sit Kærestebrev og lægge et andet i Stedet. Senere fik de enkelte Medvidere, der hjalp dem som Budbringere. At Ellen Kirstines Fader døde og to af hendes Brødre overtog Gaarden, syntes ikke at ændre noget.

Da var det, at hendes Moder en Pinsemorgen lod Datteren vide, at hun efter lang Nattevaagen havde skiftet Sind: »Det bliver nok bedst, at du faar la Cour.« I de foregaaende Aar havde Ejeren af Skjærsø allerede vundet Respekt og Tillid blandt Egnens Befolkning, og den Poulsenske Familie var næppe upaavirket heraf. Nu blev der sendt Bud til Skjærsø, og det blev en lykkelig Pinsedag for de to Unge. Brylluppet stod paa Rolsegaard i Oktober samme Aar (1833), »et Bryllup i stor og gammel Stil«. Gildet varede i 8 Dage, og Gæsterne var saa mange, at selv Brudekammeret maatte tages i Brug som Gæstekammer.

En Foregangsmand.

Der var nok for det unge Par at tage fat paa. Landbrugsbedriften bød stadig nye Opgaver, og Husholdningen voksede.

I en Omtale af sine første 20 Aar paa Skjærsø nævner la Cour foruden Afvandings- og Opdyrkningsarbejder samt

»en bedre Regulering og Drift af Gaardens Indmark«, hvortil Raps- og Kartoffelavlen tilligemed Studefedningen bidrog, ogsaa Anlæg af et Schæferi paa 600 Merinofaar. Han lod Skoven, Kæret og Indmarken hegne, da han ellers ikke kunde holde Fred for Naboernes løsgaaende Kreaturer. For at faa Sten til det haardt tiltrængte Byggeri anlagde han et Teglværk tæt ved Gaarden, hvor der var godt Ler og rigeligt med Tørv. Hovedbygningen bød kun daarlige Boligforhold, men først maatte der tænkes paa Avlsbygninger. Aaret efter Brylluppet opførte han en Lade. Der havde ingen været, siden den foregaaende Ejer under Krisen bortsolgte Ladetømmeret Fag for Fag for at skaffe Penge. Tømmer til den store, nye Lade savede la Cour ud af de gamle Asketræer langs Skjærsø Voldgrave. Nogle Aar senere byggede han to nye Avlsbygninger af Egebindingsværk og i 1846 en »Forpagterbygning«, hvor Familien kunde bo, mens den gamle Hovedbygning blev fornyet. Det bedste norske Tømmer var allerede købt, da Byggeriet blev udsat til Fordel for andre Planer.

la Cour havde faaet Skjærsø for godt Køb, og da Landbruget efter 1828 fik bedre Tider, havde han, som den foretagsomme Landmand han var, udmærkede Betingelser for økonomisk Fremgang. Da han i 1840 købte Frederikkesminde tilbage, var Købesummen 11½ Gang større end blot 13 Aar tidligere, og otte Aar senere kunde han atter sælge den med mere end halvt saa stor Fortjeneste som den foregaaende Ejer. Saa stærkt havde Opgangstiden paavirket Ejendomspriserne. En kortvarig Nedgang mærkedes omkring 1850, da la Cour i nogle Aar ejede og drev en mindre Ejendom, »Jægergaarden«, i den sydlige Udkant af Aarhus By, hvor de ældste Sønner dengang gik i Skole. Efter Treaarskrigens Afslutning var der Pengeknaphed, og

han maatte sælge »Jægergaarden« med Tab, før han i 1852 atter kunde overtage Driften af Skjærsø. Samme Aar jævnede han de gamle, usunde Voldgrave, og paa den tidligere Hovedbygnings Plads rejste han 1853—54 en ny, mere solid og rummelig Bygning.

Som Ejendomshandler havde la Cour ikke særligt Held med sig, ja, end ikke ved Studehandel udmærkede han sig. Han var helt og holdent Landmand, utrættelig i sin Lyst til at arbejde med Jorden og Kvægbruget. Alt, hvad der angik Landbrugsgerningen, interesserede ham, og han delte gerne sin Optagethed med andre. »Derfor — fortæller Sønnen Jørgen la Cour — kom der altid et ejendommeligt Lys i hans Øjne og Liv i Stemmen, naar han talte om Landbruget... Derfor faldt Arbejdet ikke alene saa let, men tillige saa godt for ham. Ingen stillede Ploven bedre end han, ingen lagde et smukkere Sædekast, ingen førte et bedre Skaar, og for ingen dansede Plejlen lettere paa Logulvet... Derfor søgte ogsaa baade ældre og yngre saa trøstig og saa gerne Raad hos ham; derfor var der stedse en Flok af unge Lærlinger, der søgte Plads hos ham, og naar han i Spidsen for disse og for Folkene drog i Marken for at stakke Hø, køre ind eller lignende, da var der Luft i Sejlene.«

Det var la Cours Lyst at gaa foran. Selv purrede han i Rughøstens Tid Folkene ud ved 1—2 Tiden om Natten for at binde Rugen, før Duggen gik af den; var der Faarevask, kunde han i Timevis staa i Vand til Bæltestedet for at faa de fine Faarepelse omhyggeligt renset, og ved Opbrydning af Sten eller ved Skovrydning lagde han ofte selv Kræfterne i. Paa Skjærsø gik man gerne til Høstarbejdet med Sang, og det var som oftest la Cour, der sang for.

Som Landbruger var han Fremskridtsmand. Han viste

det ved at indføre bedre Driftsmaader og gode Avlsredskaber. Omkring 1840 havde man ikke blot Jernplove, men ogsaa Jernharver samt Hakkelse- og Kornrensemaskiner paa Skjærsø, og la Cour søgte ivrigt efter en Smed, der kunde lave en virkelig god Le. Derimod havde han ikke saa meget tilovers for Mejemaskinen, der i hans ældre Aar vandt Indpas paa de større Gaarde. Som andre Foregangsmænd nøjedes han ikke med det lette Agerbrug, selvom Kornpriserne var høje, men han fik særlig meget ud af Kreaturholdet. Han gik som nævnt tidligt over til Rodfrugtavl og var blandt de første paa Egnen, der dyrkede Lupiner.

Ogsaa Skovbruget var la Cour stærkt optaget af. Han fik de 80 Tdr. Land Fredskov i god Stand og anlagde Naaletræsplantninger, der i hans egen Tid gav godt Tømmer til en ny Stald. Et smukt Egetræ ved Gaarden blev kaldt »Husbonds Spadserestok« — det kom sig af, at Skovfogden engang vilde skære la Cour en Kæp af dens ganske unge Stamme. Men Husbond bad ham lade den staa, der kunde maaske blive et kønt Træ af den. Og Tiden gav ham Ret.

Overfor sine Tjenestefolk og Daglejere var la Cour en god og retsindig Husbond, altid hjælpsom, naar de trængte til Raad eller Støtte, navnlig naar Sygdom eller anden Nød ramte dem. Derfor blev Arbejderne ogsaa længe i hans Tjeneste, ikke sjældent 20—30 Aar, ja, der var en og anden, der begyndte paa Skjærsø som Dreng, senere blev Avlskarl, saa efter Tur Tærskemand, Staldkarl og Røgter, for saa tilsidst at passe Smaakrammet. De gifte Landarbejdere fik Hus med Have og en lille Jordlod paa Hovedgaardsmarken, og disse Husmandsboliger var meget søgte.

Mens la Cour var i sine bedste Aar, søgte hans Arbejdslyst stadig ny Landmandsopgaver. I 8 Aar drev han ved

Siden af Skjærsø to andre store Gaarde, Mallinggaard og Holtskovgaard, som han havde overtaget for at opfylde en Kautionsforpligtelse. Der var Dage baade Sommer og Vinter, hvor han rejste de 9—10 Mil for at se til alle sine Landbrug, og man forstaar, at hans Kone vaagede over hans Helbred og gav ham en Kalechevogn til disse Ture.

Offentlige Tillidshverv var ikke rigtig noget for la Cour, men en anset Landmand kunde vanskeligt undslaa sig for dem; der var dengang langt færre oplyste og dygtige Landboer end i vore Dage. Som 32-aarig blev la Cour da valgt til Medlem af Landets første Stænderforsamling, men søgte ikke Genvalg. Senere sad han baade i Sogne- og Amtsraad, og i nogle Aar var han Rigsdagsmand. Han var ingen fremtrædende Politiker, men betegnende nok havde han mest Sans for Folkestyrets sociale Opgaver. Han ønskede især, at det maatte lykkes »at fremhjælpe og grundlægge en talrig, oplyst og velstaaende Middelstand i Landet ... det bedste Led i Samfundskæden til at danne et stærkt Folk saavel indadtil som udadtil«. Og han priste Grundtvigs »skønne og dybe Tanke« om Fremtidens Danmark som et Samfund, hvor faa har for meget og færre for lidt.

Hjemliv paa Skjærsø.

Ellen Kirstine la Cour var ikke mindre virksom i sit Hus end hendes Mand i Mark og Stald. Der var meget for en Husmoder at tage Vare paa i Køkken, Spisekammer og Mælkestue. Den Tids Landbohjem var selvforsynende med de fleste Ting, og Fru la Cour sørgede for baade Mad og Beklædning. Hendes hjemmegjorte Hvergarnstøj og hendes Lærred, Drejl og Dynevaar kunde række til mere end hendes eget Hjem. Ligesom sin Mand evnede hun at sætte

andre i Arbejde, sine Børn gav hun en god Opdragelse, og gennem sine Breve holdt hun uafbrudt Forbindelse med andre Medlemmer af den store Slægt.

Af alt, hvad der lykkedes og trivedes for la Cours paa Skjærsø, var det bedste dog den store Flok Børn, 10 ialt, og Forældrene levede længe nok til at se dem alle vokse op og faa selvstændig Virksomhed. Laurits la Cour kunde være streng nok overfor Børnene, de skulde lære at bestille noget og lyde uden Modsigelse; nu og da lod han dem faa Riset at føle. Men samtidig var han en børneglad og kærlig Fader, der kunde lege utrætteligt med de Smaa og synge for dem. Naar de blev større, havde de en klog og forstaaende Ven i Faderen. Han lod dem frit vælge Livsstilling, men saa dog nødigt, at nogen af dem blev Købmand eller Prokurator, en Mistillid, som la Cour aabenbart delte med mange gammeldags Bønder. Moderen var livligere af Væsen, hun havde en egen Evne til baade at være glad og gøre glad, altid forstod hun at opmuntre og finde paa Udveje. I de trange Aar lod *hun*, der selv var meget nøjsom og sparsommelig, sig ikke smitte af Faderens Frygt for Næringssorger, og hun var overordentlig gæstfri.

Paa den store, smukke Gaard i de skønne, jyske Omgivelser holdt mange Mennesker fra By og Land af at komme som Gæster. Især da Børnene voksede til og ofte tog deres Venner med hjem, var der et stort Rykind. Om sit Indtryk af Livet paa Skjærsø fortæller Morten Pontoppidan, der i 1865 tilbragte en Sommerferie hos sin Skolekammerat Peter la Cour, det yngste af Børnene: »Man befandt sig mellem hjertelige, livlige, stovte og smukke Mennesker. Man deltog i et dagligt Liv, der var præget af en vis Velstand og Herskabelighed, men dog

tillige af noget hyggelig-jævnt og noget vist poetisk — noget i god Præstegaardsstil. Man havde det godt paa Skjærsø og blev forsynet baade paa Sjæl og Legeme.«

Det aandelige Liv paa Egnen bidrog til at samle Folk til Huse paa Skjærsø. I sine yngre Dage var la Cour rationalistisk indstillet, men til sin Hustrus store Glæde havde han i 1853 en religiøs Oplevelse, der gjorde deres aandelige Fællesskab rigere. De sluttede sig nærmest til den grundtvigske Bevægelse og var navnlig efter 1864 stærkt optaget af Højskolesagen og de nationale Spørgsmaal.

I la Cours senere Aar overtog et Par af Sønnerne Land- og Skovbruget paa Skjærsø, mens Forældrene beholdt Hovedbygningen. De havde flere af deres voksne Børn i Nærheden og med levende Interesse fulgte de Gamle med i, hvad de alle foretog sig. Den ældste Søn, Jørgen la Cour, havde i 1864 deltaget i de haarde Kampe ved Dybbøl, og i 1867 oprettede han en Landbrugsskole (Lyngby). Meget kendt ud over Landet blev ogsaa en yngre Søn, Fysikeren og Højskolemanden Poul la Cour, hvis første Opfindelser optog Faderen stærkt i hans sidste Tid; Laurits tænkte vel samtidig paa sine egne fysiske Forsøg i Drengeaarene.

Død og Eftermæle.

Laurits og Ellen Kirstine la Cour havde staaet trofast sammen lige siden deres unge Dage, og de skulde ogsaa faa Lov at følges paa deres sidste Færd. Efter et kortvarigt Sygeleje døde la Cour den 27. Februar 1877 af Lungebetændelse, og hans Hustru blev endnu samme Dag saa stærkt angrebet af samme Sygdom, at hun 6 Dage senere bukkede under. Det dobbelte Dødsfald vakte en egen Vemod og Betagelse paa hele Egnen, og den sjældne Be-

gravelseshøjtidelighed samlede langt flere Deltagere, end Draaby Kirke kunde rumme. Kirkerummet var smykket med Lys og Grønt som aldrig før. Mange gode Ord lød, og ved den brede, blomstersmykkede Grav talte Sognepræsten om la Cour og hans Hustrus Livsværk, deres gæstfri Hjemliv og levende Deltagelse i Folkets og Fædrelandets Sag. Alt dette var ikke forbi, »thi det Liv, de har levet her, er lagt ned i vort Folks Liv, som et Sædekorn lægges i Jorden. Det skal spire og bære sin Frugt i de kommende Slægter og det ikke blot blandt deres nærmeste«.

I 1902, Hundredaaret for Laurits la Cours Fødsel, rejste tre Slægtled af hans Efterkommere i Skjærsø Skov en Mindesten, der med faa Ord fortæller om den Landmandsgerning, som han, »trofast støttet af sin Hustru Ellen Kirstine«, fik Lykke til at udføre paa dette Sted.

Litteratur:

Fr. Barfod: Laurits Ulrik la Cour og Ellen Kirstine Poulsen. 1877.

L. F. la Cour: Slægten la Cour. 1917.

Morten Pontoppidan: En dansk Landmand. Laurits la Cour til Skjærsø. 1914.

Fridlev Skrubbeltrang, født 1900, cand. mag. 1928, Dr. phil. 1940. I nogle Aar Højskolelærer, senere historisk Forfatterskab, Medarbejder ved Institutet for Historie og Samfundsøkonomi 1941. Har skrevet »Den danske Bonde 1788—1938«, »Husmand og Inderste, Studier over sjællandske Landboforhold 1660—1800« (Disputats), »Det Classenske Fideicommis gennem 150 Aar« (s. m. Harald Jørgensen), som Led i populærvidenskabelige Serier endvidere »Husmænd i Danmark gennem 300 Aar« og »Den danske Husmandsbevægelse«; Artikler om litterære og historiske Emner.

INDHOLD

Marcellus. En overdaadig Svindler fra 15. Aarhundrede 3
Højskolelærer, cand. theol. *Peter Riemann.*

Den fynske Adel 18
Adjunkt *Aage Fasmer Blomberg.*

Naar Øjet sløves — og Armen bliver træt 39
Svend Bay-Schmidt.

Paavo Ruotsalainen. Den finske Ødemarksprofet 63
Cand. theol. *Frits L. Lauritzen.*

Slaget paa Reden 72
Premierløjtnant *V. K. Sørensen.*

Jens Holdgaard. De danske Husmænds Fører 78, 158
Højskolelærer, cand. mag. *Jørgen Jessen.*

Danske Hofpræster 93, 233
Professor, Dr. theol. *P. G. Lindhardt.*

Karl den Tiende Gustav og Ove Juul 104
D. S. Copmann.

Carl Fredrik Pechlin. Et uheldigt Produkt af den svenske »frihetstiden« 109
Svend Bay-Schmith.

Johannes Ewald 1743—1943 135
Højskolelærer, cand. polit. *Johannes Rosendahl.*

Jyske Lov 173
Cand. mag. Fru *Elin Appel.*

Bondehøvdingen Skipper Klement 188
Lærer *Johannes Grønborg.*

Stormen paa København Natten mellem 10. og 11. Februar 1659 203
Premierløjtnant *V. K. Sørensen.*

Herrens Tjener — og Folkets 208
Stud. theol. *Poul Jørgensen.*

Under Krig og Besættelse 220
Jørgen Falk Rønne.

Hans Christian Ørsted 241
Statsmeteorolog *Johannes Olsen.*

Kærnetaarnet i den nordiske Fæstningsborg, dets Oprindelse, Udvikling — og Degradation 265
Svend Bay-Schmith.

En dansk Dronning, Elisabeth af Burgund 290
D. S. Copmann.

Et 300 Aars Minde. Slaget paa Kolberger Heide den 1. Juli 1644 302
Stud. mag. *Paul G. Ørberg.*

Karl XII's gejstlige Fange 316
Adjunkt *Gustav Tolderlund-Hansen.*

Laurits la Cour til Skjærsø 332
Dr. phil. *Fridlev Skrubbeltrang.*

AD FORTIDS VEJE

HISTORISK FOLKELIG LÆSNING

2. AARGANG

4. Hefte indeholder:

Kærnetaarnet i den nordiske Fæstningsborg, dets Oprindelse, Udvikling — og Degradation. Af Svend Bay-Schmith.

En dansk Dronning, Elisabeth af Burgund. Af D. S. Copmann.

Et 300 Aars Minde. Slaget paa Kolberger Heide den 1. Juli 1644. Af stud. mag. Paul G. Ørberg.

Karl XII's gejstlige Fange. Af Gustav Tolderlund-Hansen.

Laurits la Cour til Skjærsø. Af Dr. phil. Fridlev Skrubbeltrang.

Udkommer i 4 aarlige Hefter à gennemsnitlig 96 Sider. Pris pr. Hefte Kr. 1,50, Kr. 6,00 pr. Aargang. Abonnement kan tegnes i alle Brugsforeninger eller paa Postkontorerne og er bindende for en Aargang, hvorefter Tilsendelsen fortsættes, indtil Opsigelse sker.